İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İstanbul Hukuk Mecmuası, 80 (1), 177-211

DOI: 10.26650/mecmua.2022.80.1.0006
https://dergipark.org.tr/pub/ihm
http://mecmua.istanbul.edu.tr/tr/_

İstanbul Hukuk Mecmuası

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Başvuru: 08.04.2021
Revizyon Talebi: 08.09.2021
Son Revizyon Tarihi: 19.10.2021
Kabul: 19.03.2021

Roma Hukukunda *Nexum* İşlemi

Mehmet Mert Özyıldırım*

Öz

Antik kaynaklardan, Roma Hukuku'nun Eski Hukuk Dönemi'nde *nexum* adı verilen bir işlemin çok yaygın bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Fakat bu isimdeki bir işlemin her ne kadar uzun yüzyıllar boyunca yoğun olarak kullanıldığı bilinse de elimizde *nexum*'un tam olarak ne olduğu ve nasıl yapıldığı ile ilgili birincil bir kaynak bulunmamaktadır. İşlemin ortadan kaybolmasından yüzyıllar sonra yaşamış Romalı yazarlar arasında da bu konuda bir görüş birliği yoktur. Bu noktada *nexum* hakkında bilebildiğimiz tek kesin husus bu işlem ile borç altına girmiş kişilerin birçok acı ve istismarlara maruz kalmış olduğudur. Nitekim uzun yıllar boyunca devam eden istismarlar, M.Ö. 4. yüzyılda büyük bir pleb isyanının çıkmasına sebep olmuş ve bu isyan neticesinde çıkarılan *Lex Poetelia Papiria* ile *nexum*, uygulamadaki bütün önemini kaybetmiştir. Tarihi kaynaklar arasında bulunan görüş farklılıkları ve çelişkiler, modern Roma Hukuku doktrininde de *nexum* hakkında çeşitli teorilerin ileri sürülmesine neden olmuştur. Doktrinde, *nexum* işlemine yönelik Huschke ve Mitteis tarafından ortaya atılmış iki farklı önemli teori bulunmaktadır. Bu kapsamda çalışmamızın en temel amacı, yaklaşık 150 yıl boyunca Roma Hukuku doktrininde uzun tartışmaların konusu olan *nexum* işlemine yönelik ileri sürülen bu görüşlerin öne çıkan yönlerine odaklanarak olası bir senteze ulaşmaktır. Bu amaçla; çalışmada hem tarihi kaynaklar hem de doktrindeki temel modern görüşler detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Nexum, Per aes et libram, Lex Poetelia Papiria, Doğrudan Doğruya İcra, Borç Esareti, Şekli Ödünç Sözleşmesi

Nexum Transaction in Roman Law

Abstract

From ancient sources, the *nexum* transaction was commonly used in the archaic period of Roman law. This *nexum* transaction has been used extensively for centuries; however, we do not have any primary sources on what *nexum* was and how it was made. There was also no consensus on this issue among Roman writers who lived centuries after the transaction had taken place. The only certain thing that we know about *nexum* is that people who entered debt because of this transaction were subjected to pain and abuse. These exploits that continued for many years caused a great plebeian revolt in the 4th century BC and *nexum* lost all its importance in practice after the law called *Lex Poetelia Papiria* that was enacted as a result of this debt bondage. Disagreements and contradictions among historical sources have caused various theories to be put forward on *nexum* in the modern Roman law doctrine. Two important theories were propounded by Huschke and Mitteis about *nexum* transactions. Therefore, the primary purpose of this study is to reach a possible synthesis by focusing on the significant aspects of the different views propounded about *nexum*, which has been discussed in Roman law doctrine for nearly 150 years. Thus, both the historical sources and the principal contemporary views were examined in detail in this study.

Keywords

Nexum, Per aes et libram, Lex Poetelia Papiria, Execution without Judgment, Debt Bondage, Formal Loan Contract

* **Sorumlu Yazar:** Mehmet Mert Özyıldırım (Arş. Gör.), Hacettepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Roma Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye E-posta: mertozyildirim@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0001-7663-6599

Atıf: Ozyildirim MM, "Roma Hukukunda *Nexum* İşlemi" (2022) 80(1) İstanbul Hukuk Mecmuası 177.
https://doi.org/10.26650/mecmua.2022.80.1.0006

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Extended Summary

There is no consensus in historical sources on what the *nexum* exactly was and the specific procedure that was used to make the transaction valid. The main reason for the lack of information is that we do not have any primary sources from the times when *nexum* was commonly used. Furthermore, it is seen that the meaning of the word has changed over time After the enactment of *Lex Poetelia Papiria*, *nexum* had gained a different meaning from its former usage, and the word was used to describe the legal bond, *obligatio* in a general sense. This change of meaning also confused ancient Roman writers who lived centuries after the technical meaning of *nexum* had faded. In consequence, a diversity of opinions emerged concerning what the *nexum* transaction was originally in the archaic Roman law. Although several theories have been put forward by Romanists in the modern Roman law doctrine, two principal theories have come into prominence over the last few decades.

Huschke, a German Romanist, propound the first view of *nexum* in 1846. He claimed in his book that *nexum* was a formal loan contract made with copper and scale (*per aes et libram*). To make this *per aes et libram* transaction valid, the involvement of *libripens* and five witnesses was necessary. The *nexum* gained public nature by weighing metals with *libripens,* which is usually done before five witnesses, representing five classes of Roman society. If the debtor fails to repay, the creditor declares him "*damnas"* by saying some mystical words (*dare damnas esto*) before the witnesses. Hence, because of the public and mystical nature of the transaction, it allowed the creditor to seize the debtor by *manus iniectio* without judgment. However, one of Huschke's assertions that the *nexum* debtors could also be subjected to the punishments stated in the XII Tables such as death, being sold as a slave, or being cut into pieces, has been criticized by many writers.

In 1901, another German Romanist, Mitteis rejected Huschke's theory by claiming that the association of the right of seizure with the mystical words "*dare damnas esto"* is a misconception. Mitteis propounded that there were two *nexum* transactions and none of them allowed the creditor to apply execution directly. The first *nexum* transaction was a normal loan contract that can be enforceable by *legis actio sacramento in personam*. However, the second *nexum* was a self *mancipatio* and was made by the insolvent debtors voluntarily to avoid harsh penalties provided by the XII Tables. This theory of Mitteis has also been criticized on the basis that the first *nexum* loan enforceable by *legis actio* and the hypothetical second *nexum* with self *mancipatio* that led to debt bondage is highly objectionable. Nevertheless, there are some logical aspects to the theory. Especially the argument that *nexum* was preferred by the debtors voluntarily to avoid the harsh penalties provided in the XII Tables appears plausible to explain why this old transaction was commonly used.

Consequently, to reach a logical conclusion, the provision related to the execution of debts in XII Tables is of great importance. We believe that the expression of "acknowledged money debts" (*aeris confessi*) in XII Tables should be considered to include *nexum* debtors who were declared as *damnas* by the creditor. So, the debtor could not claim that the *nexum* transaction had not been conducted. Therefore, we can conclude that; creditors who sought to seize their *nexum* debtors had to bring them to the court and follow *manus iniectio* procedure just because *nexum* loans were acknowledged as money debts. However, for the ongoing provisions of the relevant text (starting with *ni iudicatum facit*) the law only refers to judgment debtors who were convicted by *iudex.* Thus, it should be admitted that after the expression of *ni iudicatum facit,* the provisions about *nexum* ended, and punishments stated in the ongoing provisions of XII Tables could not be applicable for *nexus*.

As a result, we came to the same conclusion as Huschke that *nexum* is a formal type of loan contract made with copper and scale, and if the debtor could not repay the loan on the agreed date, the creditor could apply *manus iniectio* directly. The public nature of *nexum* created this right of execution against the debtor without judgment. It is possible to confirm this view by interpreting some texts in the *Institutiones* of *Gaius*. But after *manus iniectio*, the debtor had to submit to personal restraint and was obliged to work for the creditor and not be killed, sold as a slave, or cut into pieces as Mitteis propounded. Nevertheless, what prevented borrowers from being subjected to these penalties was not self *mancipatio* transactions, it was because *nexum* loans were considered acknowledged money debts, and people who made *nexum* were exempted from the penalties prescribed in the XII Tables.

Roma Hukukunda *Nexum* İşlemi

Giriş

Roma Hukuku'nun en eski devirlerinden beri uygulanmış fakat çok muhtemelen M.Ö. 4. yüzyıl itibariyle kullanımı büyük ölçüde terk edilmiş olan *nexum*, izlerinin tespit edilmesi birçok güçlük içerdiğinden dolayı Roma Hukuku'nun anlaşılması en zor işlemlerinden biridir. Bu durum *nexum*'un, hakkında en çok bilgi sahibi olduğumuz Klasik Hukuk Dönemi veya *Iustinianus* Dönemi'nde değil fakat M.Ö. 7. ve M.Ö. 4. yüzyıllar arasında yaygın olarak kullanılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca işlemin yoğun olarak kullanıldığı son yüzyıl olan M.Ö. 4. yüzyıl içerisinde Roma'nın Keltler tarafından yağmalanması ve o döneme kadar gelen yazılı belgelerin büyük çoğunluğunun yağma sonucunda çıkan yangınlarda tahrip edilmesi de bu konudaki bilgi eksikliğinin önemli sebeplerinden biridir.

Tanımı, şekli, niteliği ve meydana getirdiği hukuki sonuçlar başta olmak üzere *nexum*, tüm bu bilgi eksikliklerinden dolayı Roma Hukuku doktrininde şiddetli bir şekilde tartışma konusu olmuştur. Elimizde işlemin yoğun olarak kullanıldığı zamanlardan kalma birincil bir kaynağın olmaması ve hakkındaki bilgilere işlem ortadan kalktıktan yüzyıllar sonra yaşamış olan tarihçi ve hukukçu yazarların eserleri aracılığıyla ulaşılmasından dolayı *nexum*'un tam olarak ne olduğu konusu hâlâ tam olarak aydınlatılabilmiş değildir. Dolayısıyla ileri sürülen görüşler ve ulaşılan sonuçların güvenilirliği her zaman şüphe etmeyi gerektirmektedir. Ancak bu konuda, her ne kadar kesinlik belirten bir fikir beyan etmek ya da belirli bir yargıya ulaşmak mümkün olmasa da çalışmamızdaki temel amaç, *nexum* hakkında olası ve tutarlı bir açıklamaya ulaşabilmektir.

Bu çerçevede, çalışma kapsamında önce *nexum* işleminin olası tanımı ve kuruluş şekli üzerinde durulmuş, ardından *nexum*'un muhtemel hukuki sonuçları ve işlemin tercih edilme sebepleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Son olarak, değerlendirme ve sonuç kısmında ise *nexum*'dan bahseden tarihsel kaynaklar ve işlem hakkında ortaya atılmış doktrindeki modern görüşler incelenerek tutarlı bir *nexum* teorisine varılmaya çalışılmıştır.

I. *Nexum* İşleminin Tanımı

Roma Hukuku'nda *nexum*'un kesin ve net bir tanımını yapmak, işlemin henüz tam olarak aydınlatılamamış olması sebebiyle mümkün değildir[1]. Bu konuda günümüzdeki tartışmaların yanı sıra Roma'nın Klasik Hukuk Dönemi hukukçularında dahi

[1] Morris Silver, 'The Nexum Contract as a Strange Artifice' (2012) 59 RIDA 217, 218; Ali Selkor Atak, 'Roma Hukukunda Tüketim Ödüncü Sözleşmesi (Karz Akdi-Mutuum)' (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi 2015) 28.

nexum'un tanımı, şekli veya kapsamı konusunda bir görüş birliği yoktur[2]. Nitekim elimizde *nexum* hakkında, işlemin uygulandığı dönemden kalma birinci dereceden bir kaynak mevcut değildir[3]. Fakat işleme dair yüzyıllar sonra yaşamış Romalı hukukçu ve tarihçilerin anlatılarından *nexum*'un, *patrici* ve *pleb*'ler arasındaki sınıf mücadelesinde kritik bir yer yutan Eski Hukuk Dönemi'nin en önemli hukuki işlemlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır[4].

Nexum'u, günümüz doktrininde hâkim olan görüşe göre şu şekilde tanımlamak mümkündür. *Nexum*; borçlunun, alacaklısına, *per aes et libram* şeklinde yapılan bir işlem ile tanıklar önünde ödünç miktarı olarak belirlenen maden külçesini kararlaştırılan günde geri ödemeyi vadettiği şekli bir ödünç sözleşmesidir[5]. Ancak bu sözleşmeyi özel yapan husus ise borçlunun, ödemenin belirlenen zamanda yapılmaması halinde bir nevi borç kölesi olarak alacaklısı için geçici süreliğine hizmet etmek zorunda kalmasıdır[6]. Doktrindeki bu görüşe, işlemin ortadan kaybolmasından yüzyıllar sonra yaşamış olan Romalı yazarların eserlerinin, modern

[2] Francis de Zulueta, 'Recent Controversy about Nexum' (1913) 29 (2) LQR 137, 138; Jean Macqueron, *Histoire des obligations: Le droit romain*, (1. Bası, Publications du Centre d'histoire institutionnelle et économique de l'antiquité romaine 1971) 10.

[3] Macqueron (n 2) 10.

[4] Atak (n 1) 29. *Nexum* işleminden bahseden tüm Romalı yazarların listesi için bkz De Zulueta (n 2) 138.

[5] Eduard Huschke, *Ueber das Recht des Nexum und das alte römische Schuldrecht: Eine rechtshistorische Untersuchung* (Gebauer 1846) 15, 16; Paul Frédéric Girard, *Manuel élémentaire de droit romain* (6. Bası, Arthur-Rousseau 1918) 487; Macqueron (n 2) 12; Silver (n 1) 218; William Hepburn Buckler, *The Origin and History of Contract in Roman Law: Down to the End of the Republican Period* (1. Bası, C.J. Clay and Sons 1895) 22; Herbert Felix Jolowicz ve Barry Nicholas, *A Historical Introduction to the Study of Roman Law* (3. Bası, Cambridge University Press 1972) 166; Charles Giraud, *Des "nexi", ou De la condition des débiteurs chez les romains* (1. Bası, Firmin-Didot Frères 1847) 32; James Muirhead, *Historical Introduction to the Private Law of Rome* (2. Bası, Adam and Charles Black 1899) 145; Geoffrey MacCormack, 'Nexi, Iudicati and Addicti in Livy' (1967) 84 (1) ZSS 350, 351; Eugène Petit, *Traité élémentaire de droit romain, contenant le développement historique et l'exposé général des principes de la législation romaine, depuis l'origine de Rome jusqu'à l'empereur Justinien* (Librairie Arthur Rousseau 1903) 497.

[6] Silver (n 1) 217; Muirhead (n 5) 151.

Romanistler tarafından dikkatli şekilde analiz edilmesi sonucunda ulaşılmıştır[7]. Bu noktada, yukarıdaki tanıma ulaşmamızı sağlayan ve *nexum*'un ne olduğu konusunda değerli ipuçları veren elimizdeki en önemli tarihi metin, *Varro*'nun *De Lingua Latina* eserinde şu şekilde geçmektedir.

Varro, DLL 7.105

"Nexum, Manilius scribit omne quod per libram et aes geritur, in quo sint mancipia; Mucius, quae per aes et libram fiant ut obligentur, praeter quom mancipio detur…"

"Manilius'a[8] göre *nexum*, maden külçesi ve teraziyle yapılan *mancipatio*'nun da dâhil olduğu tüm işlemlerdir. Fakat *Mucius*[9], *nexum*'u *mancipatio* dışında maden külçesi ve terazi ile borç altına girmek için yapılan işlemler olarak tanımlamaktadır…"[10]

---

[7] Doktrinde, özellikle haksız fiilden doğan bir borç sonucunda diyet verilmesi konusunda anlaşılması; fakat diyet bedelinin ileri bir tarihte ödenmesinin kararlaştırılması halinde alacaklıya güvence olması amacıyla verilen rehinelerin, *nexum* işleminin kökenini oluşturduğu da ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, günümüzde olağan bir borç ilişkisinin birbirini tamamlayan ve birbirine bağlı olan borç (*Schuld*) ve sorumluluk (*Haftung*) unsurları Roma Hukuku'nun en eski devirlerinde ayrı ayrı işlemlerle kurulmuştur. Nitekim hukukun yeterince gelişmediği bir dönemde tek başına bir haksız fiilin işlenmesi veya bir anlaşmanın yapılması alacaklıya, borcun ödenmesi konusunda bir zorlama yetkisi vermemektedir. Dolayısıyla geçerli bir şekilde borç kurulsa dahi sırf bu işlemden dolayı ifanın yapılmaması halinde borçlunun şahsı veya malvarlığı üzerinde hâkimiyet kurulmasına imkân yoktur. Bu noktada bedelin ödenmemesi riskini almak istemeyen alacaklı, borçlu tarafından ifa yapılana kadar kendisine rehine veya rehineler verilmesini isteyecektir. Bu görüşü savunan yazarlara göre, rehinenin alacaklıya teslimini içeren sorumluluk işleminin adı *nexum*'dur. Üçüncü bir kişinin kendi özgürlüğüyle ifayı garanti etmesi alelade bir işlem ile değil fakat *nexum* adı verilen şekli bir işlemle yapılmaktadır. Ulrich von Lübtow, 'Das altrömische nexum als Geiselschaft' (1936) 56 (1) ZSS 239, 246 vd; Otto Lenel, 'Das Nexum' (1902) 23 ZSS 84, 96-97; Georges Cornil, *Ancien droit romain, le problème des origines* (Recueil Sirey 1930) 82-87; Jolowicz ve Nicholas (n 5) 162-163; Ludwig Mitteis, 'Ueber das Nexum' (1901) 22 (1) ZSS 96, 102; Andreas Schwarz, *Borçlar Hukuku Dersleri, Cilt I* (Bülent Davran çev, Kardeşler Basımevi 1948) 79-80. *Nexum* sonucunda rehine, borcu güvence altına almak için doğrudan alacaklının hâkimiyetine girmekte ve borç ödendiği zaman serbest bırakılmaktadır. Borçlunun bedeli alacaklıya ödememesi durumunda ise alacaklı intikamını rehineden almak konusunda serbesttir. Dolayısıyla rehinenin kendisi borca bizzat sebep olan kişi olmasa da borçtan sorumlu olan kişi olacaktır. Zira bu en eski devirlerde sorumluluk, ifanın yapılmaması halinde borçlunun şahsında doğan ve borcu takip eden bir olgu değil alacaklıya fiziksel bir bağlanma (*nectere*) olarak düşünülmelidir. von Lübtow (n 7) 247; Cornil (n 7) 85; Jolowicz ve Nicholas (n 5) 162. Hukuki gelişimin ilerlemesiyle birlikte bir borçtan dolayı sorumlu olan rehinelerin yerini kefiller almıştır. Kefilin, rehinelerden farklı olarak kefaletin verilmesinden sonra doğrudan alacaklının hâkimiyetine girmeyeceği ilkesi kabul edilmekle birlikte borcun ödenmemesi halinde alacaklının kefile el koyma hakkı dolayısıyla bizzat borçlu olmayan kişinin fiziken sorumlu olması durumu bir süre daha devam etmiştir. Ancak zamanla borçlunun kendi borcundan dolayı yine bizzat kendisinin sorumlu olması gerektiği düşüncesi, kişinin borcu için kendisine kefil olabilmesi fikrini doğurmuş ve bu sebepten dolayı Roma Hukuku'nda *nexum*'dan farklı olarak *sponsio* adı verilen bir işlem daha ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla *sponsio*'nun ilk zamanlardaki hukuki fonksiyonu da borçlunun, kefaleti kendi üzerine alarak borcundan dolayı kendi başına sorumlu olmasını sağlamaktır. Zaman içerisinde *sponsio* ve *nexum* işlemlerinde birtakım değişiklikler meydana gelse de *sponsio* bir borca kefil olmanın *nexum* da bir borçtan dolayı özgürlüğün rehin verilmesinin izlerini her zaman taşımıştır. Ludwig Mitteis, *Über die Herkunft der Stipulation: Eine Hypothese* (Nabu 1921) 9-11; Paul Koschaker ve Kudret Ayiter, *Modern Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları* (2. Bası, Sevinç Matbaası 1977) 210; Schwarz (n 7) 82. Bu varsayımı destekleyen yazarlar görüşlerine, eski Germen Hukuku'nda borç ve sorumluluk unsurlarının birbirinden ayrı olabileceğini ortaya koyan Gierke ve von Amira'nın eserlerini dayanak almıştır. Söz konusu yazarlardan Gierke, eski Germen Hukuku'nda bir kişinin kendi veya başkasının borcuna karşılık el ve sözlerin kullanıldığı şekli bir işlemle (*Formalakt mit Hand und Mund)*) özgürlüğünü rehnettiği *Treugelübde* (sadakat vaadi) adı verilen bağımsız bir sorumluluk işleminin olduğunu ileri sürmüştür. Otto von Gierke, *Schuld und Haftung im älteren Deutschen Recht* (Verlag von M. & H. Marcus 1910) 132. Ancak Roma Hukuku'nun Eski Hukuk Dönemi'nde, Germen Hukuku'nda olduğu gibi bilinçli olarak borç ve sorumluluk işlemlerinin ayrı şekillerde kurulduğuna dair bir iz bulunmadığı gibi *nexum* işleminin ilk halinin bir kişinin alacaklıya rehine verilmesi olduğu iddiası da sadece varsayımlara dayanmaktadır. Macqueron (n 2) 9-20 vd.

[8] M.Ö. 149 yılında *consul*'lük yaptığı kabul edilen *Manilius*, *Digesta*'da, 3 farklı hukuki eseri bulunan değerli bir kişilik olarak tanıtılmaktadır. Bkz *Dig. 1.2.2.39*; von Lübtow (n 7) 240; Atak (n 1) 38 dn 180.

[9] *Mucius*'un kişiliği konusunda birtakım tartışmalar mevcuttur. Bazı yazarlar metinde geçen *Mucius*'un M.Ö. 133'de *consul* olan *Publius Mucius Scaevola* olduğunu ileri sürerken hâkim görüş ise metinde kast edilen *Mucius*'un M.Ö. 95 yılında *consul*'lük yapan *Quintius Mucius Scaevola* olduğu yönündedir. Félix Senn, 'Le nexum contrat de prêt du très ancien droit romain' (1905) 29 (1) NRH 49, 60; Atak (n 1) 38 dn 180; Giraud, *Nexi* (n 5) 40. M.Ö. 133'de *consul* olan *Mucius*'u doğru kabul eden görüş için bkz von Lübtow (n 7) 240.

[10] Çalışmada geçen *Varro*'ya ait Latince metinler ve İngilizce tercümeleri için bkz Marcus Terentius Varro, *On the Latin Language*, *vol I: Books 5-7* (Roland G. Kent çev, Harvard University Press 1938).

Varro'nun aktarımıyla *Manilius, nexum*'u *per aes et libram* kavramıyla eşit tutarak *mancipatio*'yu da *nexum*'un bir çeşidi sayarken, *Mucius* ise *mancipatio* ve *nexum*'u *per aes et libram* ile yapılan iki ayrı kavram olarak değerlendirmiş ve *nexum*'u bu usul içerisinde borç altına girmek için yapılan bir işlem olarak tanımlamıştır. *Varro*'nun görüşlerini aktardığı metinde bahsi geçen bu kişilerin *nexum* işleminin ortadan kalkmasından yaklaşık 300 yıl sonra yaşadığı düşünülürse kendi dönemlerinden çok daha eski bir dönemde kaybolmuş bir işleme dair görüş ayrılıkları yaşamış olmaları normal karşılanmalıdır. Bu noktada *nexum* hakkında modern Romanistlerin büyük çoğunluğu *Mucius*'un yorumunun doğru olduğunu kabul etmektedir[11]. *Mucius*'un yorumuyla birlikte *nexum*'un *mancipatio*'ya benzer hatta onu da kapsayacak şekilde bir mülkiyet devri olmadığı, aksine daha dar kapsamda yalnızca borçlandırıcı bir işlem olduğu görüşü ön plana çıkmaktadır.

Varro'nun *nexum* hakkındaki açıklamalarına devam ettiği ve *nexum* borçlusu olan *nexus*'ları tanımladığı aşağıdaki kısım ise işlemin daha iyi anlaşılabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Varro, DLL 7.105

"Liber qui suas operas in servitutem pro pecunia quam debet dat, dum solveret, nexus vocatur, ut ab aere obaeratus. Hoc verius esse ipsum verbum ostendit, de quo quaeritur: nam id aes quod obligatur per libram neque suum fit, inde nexum dictum."

"Borçlandığı paraya karşılık olarak borç ödeninceye kadar alacaklısına köle gibi hizmetlerini sunması gereken özgür kişiye *nexus* denir. Tıpkı maden külçesi borçlanan kişiye *obaeratus*[12] denilmesinde olduğu gibi. Kelimenin kendisi incelendiğinde ikinci olan yorum daha doğrudur. Çünkü burada *per libram* (terazi) ile borçlanılan maden külçesi (*aes*) karşı tarafın olmaz (*neque suum*)[13]."

Bu metinden görüldüğü üzere *Varro*, *nexum* işleminden doğan borcun para ödüncü olduğunu; ancak bu borcun zamanında ödenmemesi halinde *nexus*'un, alacaklısına köle gibi hizmet etmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Nitekim *nexum*'un, konusunun alınan maden külçelerinin iadesi olan bir tür ödünç sözleşmesi olduğunu *Festus* da dolaylı olarak doğrulamaktadır.

[11] Henri Lévy-Bruhl, 'The Act per aes et libram' (1944) 60 (1) LQR 50, 61; Buckler (n 5) 22 dn 3. *Varro*'nun kendisi dahi *Mucius*'un görüşünü desteklemektedir. *Varro, DLL 7.105 "… Hoc verius esse…"* ["…Bu (ikinci yorum) daha doğrudur…"]

[12] *Oba+ aes+atus* şeklinde bir köke sahip olan ve maden külçesi borçlanan kişi anlamına gelen *obaeratus*'u örnek gösteren *Varro*, bu cümlede borçlunun durumuna verilen adın (*nexus*) işlemin kendi isminden (*nexum*) geldiğini belirtmek istemiştir. *Varro*'nun bu örneği vermesinde, çok daha önceki bir dönemde ortadan kalkmış olan *nexum* işlemi yerine okuyucusuna daha tanıdık gelebilecek bir kelimeyle durumu açıklayabilme isteğinin olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Marc Kleijwegt, 'Debt Bondage and Chattel Slavery in Early Rome' iç Alessandro Stanziani ve Gwyn Campbell (edr), *Debt and Slavery in the Mediterranean and Atlantic Worlds* (Pickering & Chatto 2013) 29, 30.

[13] *Varro*'nun bu noktada *nexum*'un kelime kökeninin *neque suum*'dan geldiğini ileri sürerek *Gaius*'un *mutuum* kelimesinin *ex meo tuum*'dan geldiğini ileri sürmesi gibi yanlış bir sonuca vardığı görülmektedir. Doktrinde hâkim olan görüşe göre *nexum* kelimesi, onun olmaz/karşı tarafın olmaz gibi anlamlara gelen *neque suum*'dan değil; fakat bağlamak veya zincirlemek gibi anlamlara gelen *nectere* kelimesinden türemiştir. Henry John Roby, *Roman Private Law in the Times of Cicero and of the Antonines, vol II* (Cambridge University Press 1902) 305; Lenel (n 7) 95; von Lübtow (n 7) 241; Atak (n 1) 40 dn 190; Koschaker ve Ayiter (n 7) 207. Ayrıca bkz *Festus, Verb. Sig. 12. 31*.

Festus, Verb. Sig. 162.1

"Nexum aes apud antiquos dicebatur pecunia."

"Nexum yoluyla borçlanılan paraya *nexum aes* denilir."[14]

Nexum'dan doğan bu para borcunun zamanında ifa edilmemesi durumunda ise borçlu kişi doğrudan doğruya alacaklısına hizmet etmek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla borçlu kişi *nexum* işleminde alacaklısına ödünç aldığı parayı zamanında ödemeyi; ancak eğer borcunu ödeyemezse ona köle gibi çalışmayı bir diğer deyişle bizzat şahsıyla sorumlu olmayı kabul etmektedir[15]. Bu kişiler, borçlarını ödeyememeleri halinde geçici bir süre alacaklılarının yanında kalarak çiftçilik işleri, ev işleri veya muhasebe işleri gibi alanlarda çalıştırılmaktadır[16]. Ancak bu noktada, borcunu ödeyemeyen ve alacaklısına hizmet etmek durumunda kalan *nexus*'ların hukuken 'borç kölesi' olduğunu ifade etmek mümkün değildir[17]. Nitekim antik kaynaklardan, aldığı bir ödüncü ödeyemeyip alacaklısına hizmet etmek zorunda kalan *nexum* borçlularının Roma Hukuku'ndaki köle statüsüne düşmedikleri anlaşılmaktadır. Bu kişiler kölelerin durumunda olduğu gibi *capitis deminutio*'ya uğramamaktadır[18]. Aksine *nexus*'ların özgür ve *sui iuris* bir Roma vatandaşı olarak kendi aile üyeleriyle malvarlıkları üzerindeki egemenlikleri devam etmektedir[19]. Nitekim *nexus*'ların orduda hizmet etmek veya oy vermek gibi vatandaşlık hakları, alacaklısına hizmet etmekle birlikte sona ermez[20]. Benzer şekilde *nexum* borcunu sona erdiren *nexi liberatio* işlemini de borçlu, kölelerden farklı bir biçimde bizzat kendisi taraf olarak gerçekleştirmektedir[21]. Dolayısıyla elimize ulaşan kaynaklardan, borcunu ödeyemeyip alacaklısına hizmet etmek zorunda kalan *nexum* borçlularının hizmet ettikleri süre boyunca bazı istismarlara maruz kaldığı anlaşılsa da yine de bu kişilerin hukuki olarak (*de iure*) değil; fakat yalnızca fiili olarak (*de facto*) kölelik benzeri bir durum (*servorum loco*) içerisinde bulunduğunun kabul edilmesi gerekmektedir[22].

---

[14] Çalışmada geçen *Festus*'a ait Latince metinler ve Fransızca tercümeleri için bkz Pompeius Festus, *De la signification des mots* (A. Savagner çev/ C.L.F. Panckoucke ed, Bibliotheque Latine-Francaise Collection des Classiques Latins 1846).

[15] Silver (n 1) 217.

[16] Giraud, *Nexi* (n 5) 75. Kelime itibariyle başın eksilmesi anlamına gelen bu tabir, Roma Hukuku'nda kişinin hak ehliyetini azaltan, kısıtlayan sebepler anlamında kullanılmaktadır. Ziya Umur, *Roma Hukuku Lügatı* (1. Bası, Fakülteler Matbaası 1975) 32.

[17] Atak (n 1) 29 dn 129.

[18] Giraud, *Nexi* (n 5) 75;

[19] Frederick Walton, *Historical Introduction to the Roman Law* (4. Bası, W. Green and Son Limited 1920) 201; Atak (n 1) 29 dn 129.

[20] Kleijwegt (n 12) 30. Tek başına bu durum dahi işlemin *mancipatio*'dan farklı olduğunu ve kişinin kendi kendisini alacaklısına devredip *mancipium* haline gelmediğini ortaya koymaktadır. Walton (n 19) 201.

[21] Roland Obenchain, 'Roman Law of Bankrupcy' (1928) 3(4) Notre Dame Law Review 169, 173.

[22] C. W. Westrup, 'Notes sur la "sponsio" et le "nexum" dans l'ancien droit romain. Le nouveau fragment des Institutes de Gaius' (1947) 31 (2) KDVS HTM 20; Obenchain (n 21) 170.

Sonuç olarak Roma Hukuku açısından *nexum*, konusu alınan maden külçesinin geri ödenmesi olan; fakat ifanın zamanında yapılmaması durumunda borçlunun köle gibi hizmet etmekle yükümlü olduğu dolayısıyla kişinin bir nevi kendi borcuna karşılık emeği ile şahsi teminat verdiği özel bir ödünç sözleşmesidir.

II. *Nexum* İşleminin Kuruluşu

Nexum; her şeyden önce terazi ve maden külçesinin kullanıldığı, işlem sırasında tarafların fiziken bir araya geldiği ve 5 ergin Roma vatandaşı tanık ile terazi tutucu (*libripens*) bir kişinin de hazır bulunmasının zorunlu olduğu şekli bir ödünç sözleşmesidir[23]. Dolayısıyla *nexum*, *mancipatio*'da olduğu gibi yazıyla veya sözlü olarak değil; fakat terazi ve maden külçesi (*per aes et libram*) adı verilen bir usul içerisinde gerçekleştirilmektedir[24]. Bu kapsamda *nexum* ödüncünün kurulabilmesi için zaruri olan aşamaları aşağıdaki şekilde gruplandırmak mümkündür.

İlk olarak taraflar arasında, belirli bir miktar paranın ödünç verileceği konusunda anlaşılması ve bu ödüncün *nexum* yoluyla verilmesinin kararlaştırılması gerekmektedir. Taraflar arasında bu uzlaşı sağlandıktan sonra tanıkların çağrılması aşamasına geçilir. Bu noktada *nexum*'a aleniyet unsuru sağlayacak 5 ergin Romalı tanık, işlemin yapılabilmesi adına usulüne uygun bir biçimde *Forum*'a çağrılmalıdır (*testes rogati*)[25]. İşlem sırasında hazır bulunması zorunlu olan bir diğer kişi olan terazi tutucusu *libripens*'in de tanıklar gibi çağrılıp çağrılmadığı konusu ise net değildir. Nitekim doktrinde *libripens*'in kişiliğine ilişkin birtakım tartışmalar bulunmaktadır. Bazı yazarlar *libripens*'in sıradan bir tanık olduğunu ileri sürmekteyken[26] bazı yazarlara göre ise *libripens* sıradan bir tanık değil; fakat bir kamu görevlisi veya

---

[23] Lévy-Bruhl, 'Per aes et libram' (n 11) 50-61; Girard (n 5) 487-488.

[24] Kelime itibariyle 'maden külçesi ve terazi' anlamına gelen *per aes et libram* usulü, henüz devlet tarafından belirli bir standarda bağlanmamış bronz parçalarının ticari işlemlerde yoğun olarak kullanılması sonucu Roma hukuk hayatına dâhil olmuştur. İtalya'da en yaygın olarak bulunan metalin bronz olmasından dolayı Roma'daki ticari işlemlerde ilk kullanılan değerli metal de bronz olmuştur. Ancak ticaret hayatında kullanımları gittikçe yaygınlaşan ilkel bronz külçelerinin tamamen tesadüfi şekil ve ağırlıklara sahip olması ve madenlerin ağırlıkları konusunda sıklıkla çeşitli hilelere başvurulması gibi sebeplerle bronzla yapılan bazı önemli işlemlerin geçerli olabilmesi için tartımların, işlem sırasında *libripens* adı verilen bir kişi tarafından tanıklar önünde yapılması zorunlu tutulmuştur. Bu şekilde işlemin tarafları dışında 5 Roma vatandaşı tanık ve tartım işlemlerini gerçekleştiren *libripens* adı verilen bir kişinin hazır bulunmasının zorunlu tutulduğu usüle *per aes et libram* adı verilmiştir. Lévy-Bruhl, 'Per aes et libram' (n 11) 59; Girard (n 5) 478-488; Rudolf Jhering, *L'esprit du droit romain dans les diverses phases de son développement, vol III* (De Meulenaere çev, 3. Bası, A. Marescq Aîné 1877) 222; Selahattin Eren, 'Satış Sözleşmesinin Tarihsel Kökleri' (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi 2018) 55-56. *Nexum* işleminin yanı sıra *mancipatio*, *testamentum per aes et libram*, *coemptio*, *imaginaria solutio* ve *emancipatio* işlemlerinin de geçerli bir biçimde kurulabilmesi için *per aes et libram* usulünün kullanılması zorunludur. Eren (n 24) 61; Koschaker ve Ayiter (n 7) 315-366; Umur, *Lügat* (n 16) 153.

[25] *Nexum* ile aynı usulde yapılan *testamentum per aes et libram* ve *mancipatio*'da işlem sırasında hazır bulunması gereken tanıkların orada bulunan alelade kişiler olmaması ve bu kişilerin tanıklık edecekleri konu hakkında bilgilendirilip usulüne uygun şekilde çağrılması zorunlu tutulmuştur. Eren (n 24) 63; Koschaker ve Ayiter (n 7) 136. *Dig. 28.1.21.2* (*Ulpianus libro secundo ad Sabinum) "...Si tamen ante testimonium certiorentur ad testamentum se adhibitos, posse eos testimonium suum recte perhibere.*" ("…Eğer bu kişiler, işlemden önce bir vasiyet yapılması konusunda tanık olarak çağrıldıklarına dair bilgilendirildilerse ancak o zaman geçerli bir şekilde tanıklık etmeleri mümkündür.") Kanaatimizce benzer bir durumun *nexum* için de geçerli olma ihtimali oldukça yüksektir. Çalışmada geçen Latince *Digesta* metinleri için bkz Theodor Mommsen ve Paul Krueger (edr), *Digesta Iustiniani Augusti, vol I-II* (Weidmann 1870). İngilizce tercümeler için bkz Alan Watson (ed), *Digesta Iustiniani, vol 1-4* (Alan Watson çev, University of Pennsylvania Press 1998).

[26] Mitteis, 'Nexum' (n 7) 100 dn 1; Buckler (n 5) 529; Walton (n 19) 136.

rahip olmak zorundadır[27]. Dolayısıyla *libripens*'in bir kamu görevlisi veya rahip olma ihtimali de göz önüne alındığında tarafların, *praetor* örneğinde olduğu gibi doğrudan doğruya *libripens*'in huzuruna çıkması ve tanıkların onun bulunduğu bölgeye çağrılması ihtimali de mevcuttur.

İşlem sırasında hazır bulunması gereken tüm kişilerin bir araya gelmesinden sonra, *nexum* ödüncünün geçerli bir şekilde kurulabilmesi amacıyla ödünç verecek kişinin mistik etkisi bulunan belirli bazı sözleri (*certa verba*) ödünç alacak kişiye karşı tanıklar önünde beyan etmesi gerekmektedir[28]. Bu konuda *nexum* işleminde tam olarak hangi sözlerin kullanıldığına dair elimizde herhangi bir somut metin yoktur[29]. Ancak *Festus*'un *De Verborum Significatione* eserinden anlaşıldığı üzere *nexum* borçlarının ortadan kaldırılabilmesi amacıyla kullanılan *nexi liberatio* adında yine *per aes et libram* şeklinde yapılması zorunlu olan bir *contrarius actus* işlemi bulunmaktadır[30]. *Solutio per aes et libram* adı da verilen bu işlem sırasında hangi sözlerin kullanıldığı ise *Gaius*'un *Institutiones* eserinde belirtilmiştir[31]. Bu noktadan hareket eden Alman Romanistlerinden Huschke, *Gaius* tarafından detayları verilen *contrarius actus* işleminde, borcu ortadan kaldırmak için tek konuşanın ödünç alan olmasından yola çıkarak işlemin kurulmasında da tam tersi şekilde sadece ödüncü veren alacaklının konuştuğunu ve borçlunun yalnızca bu beyanı dinlediğini ileri sürmüştür[32]. Huschke'ye göre 1 sene sonra geri ödemenin yapılması konusunda anlaşılan bir *nexum* işleminde ödünç veren kişi tanıklar huzurunda şu sözleri söylemektedir.

> *"Quod ego tibi mille libras hoc acre aeneaque libra nexas dedi, eas tu mihi post annum iure nexi dare damnas esto."*
>
> "Bu bakır külçesi ve teraziyle birlikte 1000 *as*'ı ödünç olarak veriyorum, bu yüzden *nexus* olarak bana bunu 1 yıl içerisinde geri vermeye mecbur olsun (*dare damnas esto*)." [33]

---

[27] Charles Giraud, *Recherches sur le droit de propriété chez les Romains, sous la république et sous l'empire, vol I* (1. Bası, A Aix chez Aubin 1838) 226; Muirhead (n 5) 146 vd; Lévy-Bruhl, 'Per aes et libram' (n 11) 58.

[28] Girard (n 5) 489.

[29] Muirhead (n 5) 146.

[30] De Zulueta (n 2) 148. Bkz *Festus, Verb. Sig. 162.1.* Eski Hukuk Dönemi'nde geçerli olan *contrarius actus* prensibi; yapılmış bir işlemin hüküm ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için, o işlemin kurulmasında kullanılan usul ile karşıt bir işlemin daha yapılması zorunluluğunu ifade etmektedir. Mehmet Mert Özyıldırım, 'Roma Hukukunda İbra İşlemi (*Acceptilatio*) ve Alacağı Talep Etmeme Taahhüdü (*Pactum De Non Petendo*)' (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi 2021) 11. Bu prensibin bir yansıması olarak, *nexum* ödüncünün ortadan kaldırılabilmesi için de işlemin kuruluş şekli olan *per aes et libram* usulüne uyularak karşıt bir işlemin daha yapılması gerekmektedir. *Nexum* ödüncünü sona erdirmek için kullanılan bu işleme *nexi liberatio* adı verilmekle birlikte işlem, *per aes et libram* usulü kullanılarak yapıldığı için *solutio per aes et libram* olarak da adlandırılmıştır. *Solutio per aes et libram* işlemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz Özyıldırım (n 30) 48-49.

[31] ibid 148. Bkz *Gai. Ins. 3.174 "…Qvod ego tibi tot milibvs sestertiorvm ivdicatvs uel damnatvs svm eo nomine me a te solvo liberoqve hoc aere aeneaqve libra."* ["…Sana karşı şu kadar bin *sesterz* ödemek konusunda *iudicatus* veya *damnatus* durumunda olduğum için (*iudicatus vel damnatus*) bu bakır külçesi ve terazi ile bağı çözüyor ve kendimi kurtarıyorum."] *Gaius*'a ait Latince metinler ve İngilizce-Fransızca tercümeler için bkz Gaius, *Institutes* (Julien Reinach çev, 2. Bası, Les Belles Lettres 1965); Gaius, *Institutes of Roman Law* (Edward Poste çev, 4. Bası, Clarendon Press 1904).

[32] Huschke (n 5) 50.

[33] ibid 50. Giraud ve Muirhead de Huschke'nin ileri sürdüğü bu *formula*'nın doğru olduğunu kabul etmiştir. Giraud, *Nexi* (n 5) 67; Muirhead (n 5) 146. *Nexum* ödüncünün bir diğer ödünç işlemi olan *mutuum*'dan farklı olarak faizli şekilde yapılabilmesi de mümkündür. Eğer işlem sırasında faiz şartı da kararlaştırılırsa muhtemelen *cum impendio unciario* veya buna benzer bir kalıp da ödünç veren tarafından beyanının içine dâhil edilirdi. Girard (n 5) 489.

Ödünç veren kişinin belirli bazı şekli sözleri beyan etmesinden sonra işlem sırasında hazır bulunan tanıkların da herhangi bir faaliyette bulunup bulunmadığı hususu doktrinde tartışma konusu olmuştur. Bu noktada tanıkların yalnızca birer gözlemci, asistan veya olası uyuşmazlıklarda başvurulabilecek bir ispat vasıtası olduğu iddia edildiği gibi söz konusu kişilerin açık veya örtülü onaylarının, işlemin geçerlilik koşulu olduğu da ileri sürülmüştür[34]. Kanaatimizce de Roma toplumunu temsil ettiği düşünülen tanıkların ana işlevinin, işlemin tümüyle doğru şekilde yapıldığını onaylamak olduğunu ileri süren görüş daha isabetli gözükmektedir. Bu konuda *nexum* ödüncü ile aynı usulde yani terazi ve maden külçesiyle yapılan *per aes et libram* vasiyetnamesinde kullanılmış aşağıdaki beyanlardan yola çıkarak *nexum* işleminde de tanıkların onayının verilmesinin, işlemin geçerlilik koşulu olduğunu ileri sürmek mümkündür[35].

Gai. Ins. 2.104

"...HAEC ITA VT IN HIS TABVLIS CERISQVE SCRIPTA SVNT, ITA DO ITA LEGO ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIVM MIHI PERHIBETOTE..."

"Bu malı levhalarda ve balmumunun üzerinde yazanlar uyarınca sana veriyor, vasiyet ediyor ve sizi tanıklığa çağırıyorum. Siz, Ey Romalılar (*Quirites*) bana tanıklık ediniz…"

Ödünç veren kişi ve tanıklar tarafından beyanların gerçekleştirilmesinden sonra maden parçalarının tamamının *libripens* tarafından fiili olarak tartımına geçilmekte ve tartılan ödünç miktarının alenen tespit edilmesiyle birlikte külçeler, ödünç alan kişiye teslim edilmektedir[36]. Tüm bu aşamaların eksiksiz bir biçimde yerine getirilmesi halinde işlem tamamlanmakta ve *nexum* ödüncünün geçerli bir şekilde kurulduğu kabul edilmektedir.

M.Ö. 5. yüzyıla gelindiğinde ise Roma ticaret hayatında ve *per aes et libram* usulü ile kurulan tüm işlemlerde bazı yeni değişimler meydana gelmiştir[37]. Devletin, maden külçelerinin basımına daha çok müdahil olması ve belirli standartlarda külçe kalıplarının oluşturulmasıyla birlikte madenlerin değerine duyulan güven zamanla artmış ve ödünç verilecek tüm miktarın teraziyle tartılması gereksiz görülmeye başlanmıştır[38]. Bu şekilde zaman içerisinde tanıklar ve *libripens* önünde gerekli şekli sözlerin söylenmesinden sonra tek bir maden külçesinin (*nummo uno*) terazinin kefesine vurulması ve vurulan bu külçenin bedel yerine sembolik olarak borçluya

[34] Buckler (n 5) 27; Jhering (n 24) 228; Eren (n 24) 64-65. Tanıkların yalnızca gözlemci ya da ispat vasıtası olabileceği ile ilgili görüşler için bkz Jolowicz ve Nicholas (n 5) 147; Cornill (n 7) 64.

[35] *Per aes et libram* işlemlerindeki bu onayın açık mı yoksa örtülü mü şekilde olması gerektiği konusundaki tartışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz Eren (n 24) 64 dn 238.

[36] Buckler (n 5) 40-41; Macqueron (n 2) 11; Huschke (n 5) 19.

[37] Eren (n 24) 58.

[38] Buckler (n 5) 41-42.

teslimiyle de işlemin tamamlanabileceği kabul edilmiştir[39]. Dolayısıyla *per aes et libram* usulüyle yapılan işlemlerin dönüştüğü bu yeni aşamada ödünç verilecek maden külçelerinin tamamının tartılması zorunluluğu ortadan kalkmıştır[40]. XII Levha Kanunu'nda geçtiği ileri sürülen aşağıdaki metin, *nexum* ve *mancipatio* işlemlerinde tüm maden külçelerinin tartımından vazgeçilmesinin hukuki dayanağı olarak yorumlanmıştır[41].

Lex XII Tabularum Tabula VI.I

"Cum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupassit, ita ius esto"[42]

"Bir *nexum* veya *mancipatio* işlemi yapılırken söylenen sözler hukuk olsun."[43]

Girard, bu hükmün amacının, *mancipatio* veya *nexum* işlemleri yapılırken sadece belirli sözlerin söylenmesi üzerine söz konusu işlemlerin geçerli bir şekilde kurulabileceğini belirtmek olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla bu hükmün getirdiği yenilikle birlikte *mancipatio* ve *nexum* işlemlerinde tüm maden külçelerinin teraziyle fiilen tartılması, işlemin kurucu unsuru olmaktan çıkmıştır[44]. Fakat bu hükümden sonra maden külçesiyle yapılan tüm işlemlerin, külçelerin fiili bir tartımı olmaksızın yapıldığını ileri sürmek de mümkün değildir. Nitekim M.Ö. 3. yüzyıla kadar Roma ticaret hayatında kullanılmış olan bronz külçeleri, devletin sahip olduğu tüm topraklarda tam olarak belirli bir düzen ve standarda sokulamadığı için bu hükümden sonra da bazı durumlarda gerçek ödünç bedeli olan maden külçelerinin fiilen terazi ile tartılmasına devam edilmiş olmalıdır[45]. Ancak M.Ö. 3. yüzyılda tamamen madenin şekil, ağırlık ve değerinin standartlaştırılıp kontrol edildiği gerçek anlamda ilk sikke olan *aes grave*'nin ve gümüş *denarius*'ların tedavüle girmesiyle birlikte külçenin değeri nominal olarak sikkelerin üzerine yazılmış ve farklı ağırlıklarda farklı para

[39] Salvatore Di Marzo, *Roma Hukuku* (Ziya Umur çev, 2. Bası, Sulfi Garan Matbaası 1959) 277; Eren (n 24) 58; Koschaker ve Ayiter (n 7) 139-366. Jhering, külçenin teraziye vurulmasındaki amacın, çıkan sesten madenin gerçekliğini anlamak olduğunu ileri sürmüştür. Jhering (n 24) 222. Lévy-Bruhl ise bu teoriyi reddederek yapılan sembolik hareketin dini bir ritüelden kaynaklandığını belirtmiştir. Lévy-Bruhl, 'Per aes et libram' (n 11) 58 dn 33. Christiansen ise eserinde, tek bir maden külçesinin teraziye vurulmasının, tarafların her konuda anlaştığının sembolik bir göstergesi olduğunu savunmuştur. Johannes Christiansen, *Die Wissenschaft der römischen Rechtsgeschichte im Grundrisse, vol I* (1. Bası, Verlag Johann Friedrich Hammerich 1838) 144-146.

[40] Rudolf Sohm, *The Institutes of Roman Law* (James Crawford çev, 1. Bası, Clarendon Press 1892) 26; Macqueron (n 2) 12; Jhering (n 24) 223.

[41] Girard (n 5) 488; Walton (n 19) 137.

[42] XII Levha Kanunu'na ait olduğu iddia edilen bu metin, içerdiği muğlak ifadelerden dolayı birçok yazar tarafından farklı çevirilere ve yorumlara konu olmuştur. Lévy-Bruhl bu hükmü, tartımın yanı sıra tanıkların onayının da işlemin kurucu unsuru olmaktan çıktığının ifadesi şeklinde yorumlamıştır. Henry Lévy-Bruhl, 'Roma Hukukunda Hukuki Muameleye Dair' (Türkan Basman çev, 1940) 6 (2-3) İÜHFM 589, 595. Buckler'a göre ise bu düzenlemenin yapılmasının temel sebebi, alacaklının tanrıların bir nevi şahitliğinde yapılan ve daha ağır dini ritüeller içeren *sponsio* ve *iusiurandum*'a göre *nexum* işleminde beyan ettiği sözleri ihlal etmekten çekinmemesidir. Dolayısıyla XII Levha Kanunu'na bu hüküm, *nexum* işleminde söylenen sözlerin de adeta bir kanun niteliğinde olduğunu belirtmek amacıyla konulmuştur. Buckler (n 5) 40-41. Farklı çeviri örnekleri ve yorumlar için bkz Atak (n 1) 35.

[43] Çalışmada geçen XII Levha Kanunu'na dair Latince ve İngilizce metinler için bkz Lucilius, *Remains of Old Latin, vol III: The Twelve Tables* (E. H. Warmington çev, Harvard University Press 1938).

[44] Girard (n 5) 488 dn 2.

[45] Eren (n 24) 58 dn 217.

birimleri oluşturulmuştur[46]. Bu sebeple kanaatimizce ancak M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren terazi ile tartım yapılması uygulaması tamamen terk edilmeye başlanmıştır.

III. *Nexum*'un Hukuki Sonuçları

A. Doğrudan İcrailik Görüşü

Nexum'un hukuki sonuçlarıyla ilgili günümüzde de doktrinde hâlâ hâkim olan görüş 1846 yılında Alman Romanisti Huschke tarafından ileri sürülmüştür. Bu kapsamda Huschke, *nexum* işleminin, toplumun 5 farklı sınıfını temsil eden 5 tanık ve terazi tutucusu (*libripens*) önünde yapılmasının işleme kamusal bir fonksiyon verdiğini ve işlem sırasında belirli mistik kalıptaki sözlerin söylenmesiyle birlikte borçlunun edimini ifa etmemesi halinde bir mahkûmiyet kararına gerek olmaksızın alacaklının doğrudan icra aşamasına geçebileceğini ileri sürmüştür[47]. Huschke ve onun görüşünü kabul eden yazarlara göre *nexum* işlemine kamusal bir fonksiyon sağlayan 5 tanık, Roma'nın 6. kralı olan *Servius Tullius* döneminde yapılan bir ayrım sonucu oluşturulan 5 farklı sınıfı[48] dolayısıyla da tüm Roma toplumunu temsil etmektedir[49].

Nexum'un kuruluş aşamasında, toplumu temsil eden tanıklar önünde beyanda bulunan ödünç veren, konuşmasının sonunda *dare damnas esto* (vermeye mecbur olsun) şeklindeki kalıp sözleri beyan etmektedir.[50] Huschke, tanıklar önünde beyan edilen bu *dare damnas esto* kalıbının Eski Hukuk Dönemi'nde mistik bir etkisi olduğundan dolayı eğer ifa belirlenen zamanda yapılmazsa borçlunun *damnatus* adındaki bir statüye gireceğini ve *damnatus* durumuna düşen kişiler hakkında mahkûmiyet kararına gerek olmaksızın doğrudan icraya (*manus iniectio*) geçilebileceğini savunmuştur[51]. Dolayısıyla ödünç veren kişinin, karşı tarafı *nexum* borcu altına sokabilmesi için mutlaka dini temellere dayanan *dare damnas esto* kalıbının işlem sırasında beyan edilmesi gerekmektedir[52].

---

46 Oğuz Tekin, *Eskiçağda Para-Antik Nümismatiğe Giriş* (4. Bası, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları 2000) 12-13.

47 Huschke (n 5) 19-20.

48 Roma'nın 6. kralı olan *Servius Tullius* Roma toplumunu, 100.000 *as* ve 25.000 *as*'lık zenginlik değerlerinin üst ve alt sınırı oluşturduğu ve kişilerin bu değerler arasında zenginliklerine göre gruplandığı 5 farklı sınıfa ayırmıştır. Buckler (n 5) 27; Eren (n 24) 65 dn 244. Ayrıca bkz *Livius*, *AUC 1.43*

49 Buckler (n 5) 27; De Zulueta (n 2) 142; Giraud, *Nexi* (n 5) 35; Senn (n 9) 90.

50 Huschke (n 5) 49-50.

51 Huschke'nin bu görüşleri doktrindeki birçok yazar tarafından kabul görmüştür. Lévy-Bruhl, 'Per aes et libram' (n 11) 58; Giraud, *Nexi* (n 5) 57 dn 67; Girard (n 5) 488; Muirhead (n 5) 146; Senn (n 9) 90; Sohm (n 40) 289; Buckler (n 5) 53; De Zulueta (n 2) 153.

52 Huschke (n 5) 49-50 vd. *Dare damnas esto* kalıbının kullanıldığı bir diğer işlem *legatum per damnationem*'dir. Bkz *Gai. Ins. 2.201* "*Heres meus Stichum servum meum dare damnas esto."* ("Mirasçım, kölem *Stichus*'u vermeye mecbur olsun.") Bu tür muayyen mal vasiyetinde, lehine mal vasiyet edilen kişi, mirasçılara karşı ileri sürebileceği bir alacak hakkı elde etmektedir. *Dare damnas esto* kalıbının eski zamanlarda *legatum per damnationem* şeklinde yapılan muayyen mal vasiyetlerinde de doğrudan *manus iniectio*'ya geçilmesine sebep olduğu; fakat daha sonraki dönemlerde borcunu yerine getirmeyen mirasçıya karşı *actio ex testamento* davasının tanınmasıyla birlikte mirasçıya karşı öncelikle bir mahkûmiyet kararının alınmasının zorunlu hale geldiği düşünülmektedir. Max Kaser, *Roman Private Law* (Rolf Dannenbring çev, 4. Bası, Gutenberg Book Printers 1984) 169-170.

Huschke'ye göre *dare damnas esto* kalıbı kullanıldıktan sonra ödemenin belirlenen günde yapılmaması ile birlikte *nexum* borçlusu *nexus*, hakkında mahkûmiyet kararı bulunan borçlu *iudicatus* ile aynı duruma düşmektedir. Dolayısıyla tanıklar önünde, dini temellere dayanan bu kalıbın kullanılması, ödünç veren kişiye karşı dava açılıp bir mahkûmiyet kararı alınmasına gerek olmaksızın kişinin şahsı üzerinde doğrudan doğruya icraya geçilmesine sebebiyet vermektedir[53].

Huschke ve *nexum*'un doğrudan icrailik fonksiyonuna sahip olduğunu savunan yazarlar bu fikirlerine *Gaius*'un aşağıdaki metnini dayanak olarak göstermiştir.

Gai. Ins. 4.21

"Per manus iniectionem aeque de his rebus agebatur, de quibus ut ita ageretur, lege aliqua cautum est, uelut iudicati lege XII tabularum. quae actio talis erat: qui agebat, sic dicebat: QVOD TV MIHI IVDICATVS siue DAMNATVS ES SESTERTIVM X MILIA, QVANDOC NON SOLVISTI, OB EAM REM EGO TIBI SESTERTIVM X MILIVM IVDICATI MANVM INICIO…"

"Manus iniectio, örneğin XII Levha Kanunu'nca mahkûm edilmiş borçluların durumunda olduğu gibi özel olarak kanun tarafından belirlenmiş durumlarda kullanılan bir usuldür. Usul, davacının şu sözleri söylemesiyle başlar. Bana 1000 *sesterz* verme konusunda *iudicatus* veya *damnatus* (*iudicatus sive damnatus*) durumuna düştüğün ve bu miktarı yine de ödemediğin için sana el koyuyorum…"

Doğrudan icrailik görüşünü savunan yazarlara göre *Gaius*'un burada *iudicatus* ve *damnatus*'u özellikle birbirinden ayırmasının tek bir mantıklı açıklaması olabilir. Bu da her iki durumda da borcun icrasına geçilmesinin mümkün olmasıdır[54]. *Dare damnas esto* kalıbının, tanıklar önünde ödünç alana karşı beyan edilmesinin de kişinin *damnatus* statüsüne girmesi için yeterli olmasından dolayı *nexum*'un doğrudan icra aşamasına geçilmesini sağlayan bir hukuki sonucu bulunmalıdır[55].

Bu görüşe bir diğer dayanak noktası olarak *Gaius*'un *Institutiones* eserinde geçen borçların ortadan kaldırılması ile ilgili metinler ileri sürülmüştür[56]. Aşağıda görüleceği üzere hem *legatum per damnationem* ile kurulmuş borçlar hem bir mahkûmiyet kararına dayanan borçlar hem de *per aes et libram* usulüyle meydana getirilen borçların tamamının ortadan kaldırılabilmesi için *per aes et libram* usulünün kullanılması zorunlu tutulmuştur.

---

53 *Mancipatio* ve *in iure cessio*'nun farklı işlemler olmasına rağmen *res mancipi* malın mülkiyetinin devri şeklinde aynı sonuca yol açmalarında olduğu gibi *damnatio* ilan edilen *nexus* ile hakkında mahkûmiyet kararı alınmış *iudicatus* da aynı sonuca çıkan farklı kavramlardır. Huschke (n 5) 9.

54 Huschke (n 5) 13-81; Muirhead (n 5) 149-150; Walton (n 19) 200.

55 Macqueron (n 2) 11; Sohm (n 40) 289; Lévy-Bruhl, 'Per aes et libram' (n 11) 58-61.

56 Girard (n 5) 489; Huschke (n 5) 224-231 vd.

Gai. Ins. 3.173

"Est et alia species imaginariae solutionis, per aes et libram; quod et ipsum genus certis ex causis receptum est, ueluti si quid eo nomine debeatur, quod per aes et libram gestum sit, siue quid ex iudicati causa debeatur."

"Diğer bir hayali ifa şekli ise *per aes et libram* ile yapılan ifadır. Bu şekil, örneğin *per aes et libram* şeklinde yapılan bir işlemin ifası veya bir mahkûmiyet kararı üzerine ödenmesi gereken borcun mevcut olduğu durumlarda olduğu gibi yalnız belirli bazı hallerde kabul edilmiştir."

Gai. Ins. 3.174

"Adhibentur non minus quam quinque testes et libripens…"

"Bu şekilde yapılacak olan ifada en az beş şahidin ve *libripens*'in hazır bulunması gerekir..."

Gai. Ins. 3.175

"Similiter legatarius heredem eodem modo liberat de legato, quod per damnationem relictum est…"

"Aynı şekilde *per damnationem* şeklinde yapılan bir mal vasiyeti varsa muayyen mal vasiyet edilen kimse de (*legatarius*) mirasçıyı bu usul ile borcundan kurtarır…"

Bu noktada metinlerin daha iyi anlaşılabilmesi açısından Eski Hukuk Dönemi'nde sözleşmeden doğan borçların sona erdirilmesinde kullanılan *contrarius actus* prensibine değinmekte fayda vardır. Eski Hukuk Dönemi'nde yalnızca ifanın gerçekleştirilmesi veya tarafların borçlunun ibra edilmesi konusunda anlaşması, tek başına borcun sona erdirilmesi için yeterli görülmemiştir[57]. Bu döneme hâkim olan sıkı şekilcilikten ötürü borç nasıl bir işlemle doğmuş ise ortadan kaldırılması için de aynı cinsten karşıt bir işlemin (*contrarius actus*) daha yapılması zorunlu tutulmuştur.[58] Örneğin sözlü bir şekilde kurulmuş olan borcun sözlü, yazılı şekilde kurulmuş olan bir borcun yazılı ve *per aes et libram* usulü ile kurulmuş olan bir borcun da yine *per aes et libram* kullanılarak sona erdirilmesi gerekmektedir[59]. Dolayısıyla bu dönemde bir borcun geçerli bir biçimde ortadan kaldırılabilmesi için ifanın gerçekleştirilmesi veya ibra konusunda anlaşılmasının yanı sıra o işlem ile aynı şekil ve usullere uyularak karşıt bir işlemin daha gerçekleştirilmesi zorunludur. Ancak yukarıdaki metinlerde belirtilen üç borç doğurucu işlem göz önüne alındığında bu borçların aynı usullerde kurulmadığı; fakat *contrarius actus* prensibinden bir sapma gösterilerek sona erdirilebilmeleri için *per aes et libram* usulünün tercih edildiği anlaşılmaktadır.

---

57 Türkan Rado, *Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku* (16. Bası, Filiz 2021) 175; Özyıldırım (n 30) 11; Di Marzo (n 39) 339; Sohm (n 40) 341.

58 Belgin Erdoğmuş, *Roma Borçlar Hukuku Dersleri* (2. Bası, Der Yayınları 2021) 155 dn 267.

59 *Quod litigatur, eo dissolvitur* (Nasıl bağlanıldıysa öyle çözülür.) Bülent Tahiroğlu, *Roma Borçlar Hukuku* (Der Yayınları 2021) 89 dn 159.

Huschke ve onun görüşlerini büyük ölçüde benimsemiş yazarlar bu noktada *solutio per aes et libram*'ın hem maden külçesi ve terazi kullanılarak oluşturulan borçların (*obligatio per aes et libram*) hem mahkûmiyet kararından doğan borçların (*iudicatum*) hem de *legatum per damnationem* temelli borçların ifasında kullanılmasının tesadüf olmadığını ileri sürmüştür[60]. Buna göre Eski Hukuk Dönemi'nde bu 3 farklı işlemin sadece tek bir ortak noktası bulunmaktadır. Bu ortak nokta ise hepsinin sonucunda alacaklının doğrudan doğruya icra aşamasına geçmesinin mümkün olmasıdır. Dolayısıyla bu 3 borç doğurucu işlem her ne kadar farklı şekillerde kurulsa da sona erdirilmeleri konusunda aynı kurallara tâbi tutulmuştur[61]. Sonuç olarak, doğrudan icrailik görüşüne göre bir *obligatio per aes et libram* işlemi olan *nexum* ödüncünün, alacaklının borçlusuna karşı dava açıp mahkûmiyet kararı almasına gerek olmaksızın doğrudan doğruya icra aşamasına geçebilmesine imkân tanıyan bir hukuki sonucu bulunmaktadır[62].

B. *Mancipatio* ile Devir Görüşü

Nexum'un hukuki sonuçları hakkında doktrinde ileri sürülen bir diğer önemli görüş ise, *nexum* ödüncünün aynı zamanda bir *mancipatio* olduğu ve ödüncün alınmasından sonra borçlunun kendisini adeta bir *res mancipi* mal gibi alacaklısının hâkimiyetine bıraktığı varsayımlarına dayanan *mancipatio* ile devir görüşüdür. Bu görüşü antik Alman ve Yunan hukuklarındaki düzenlemelerden yola çıkarak ilk ortaya atan Niebuhr, *nexum* işlemini, borçlunun kendisini alacaklısına bir malmış gibi devrettiği şartlı bir *mancipatio* olarak yorumlamıştır. Yazara göre *nexum,* hür bir kişinin aynı işlem içerisinde hem ödünç aldığı hem de *mancipatio* yoluyla kendisini geçici süreliğine ve gönüllü olarak alacaklısının hâkimiyetine soktuğu bir devir işlemidir[63]. Fakat bu işlem iki ayrı şarta bağlı olarak yapılmaktadır. İlk olarak *mancipatio* işlemi ifa için kararlaştırılan günde ödeme yapılmayıncaya kadar hüküm ve sonuç doğurmamaktadır. Dolayısıyla *mancipatio* işleminin hüküm ve sonuç doğurması, ödemenin yapılmamasından doğacak olumsuz bir geciktirici şarta bağlanmıştır[64] (*conditio suspensiva*). Ancak ödemenin yapılmaması halinde işlemin hüküm ve sonuç doğurması bir diğer deyişle alacaklının borçlusuna el koyması mümkündür. Niebuhr ayrıca bu şarta ek olarak *mancipatio*'nun, borcun çalışarak ödenmesiyle birlikte (*dum solveret*) ortadan kalkacağını belirterek işlemin aynı zamanda bozucu

60 Huschke (n 5) 212-231; De Zulueta (n 2) 153; Lévy-Bruhl, 'Per aes et libram' (n 11) 54; Westrup (n 22) 15; Girard (n 5) 489; Jolowicz ve Nicholas (n 5) 169-170.

61 ibid 212; De Zulueta (n 2) 153.

62 Huschke (n 5) 212-231; Lévy-Bruhl, 'Per aes et libram' (n 11) 54; Westrup (n 22) 15; Girard (n 5) 489; Jolowicz ve Nicholas (n 5) 169-170; De Zulueta (n 2) 153.

63 Barthold Georg Niebuhr, *The History of Rome, vol I* (Julius Charles Hare ve Connop Thirlwall çev, 1. Bası, Thomas Wardle 1828) 508-509 vd. Niebuhr'un görüşleri hakkında detaylı incelemeler için bkz Travers Twiss, *An Epitome of Niebuhr's History of Rome* (1. Bası, D.A Talboys 1836); De Zulueta (n 2) 141; Senn (n 9) 51.

64 Niebuhr (n 63) 511-513 vd.

şarta da tâbi olduğunu belirtmiştir[65]. Bu şekilde Niebuhr, *nexum*'u adeta hür insanlar üzerinde yapılan bir tür *fiducia* işlemi olarak tanımlamaktadır. Alacaklının, *fiducia* ile aldığı malın mülkiyetini borç ödenince geri devretmek zorunda olması gibi *nexum* işleminde de özgürlüğünü rehin olarak vermiş borçlunun, borcunu ödemesinden sonra serbest bırakılması zorunludur[66].

Niebuhr'un *nexum* hakkındaki fikirleri, ilerleyen yıllarda olaylara bir hukukçu gözüyle değil tarihçi gözüyle bakması sebebiyle büyük eleştiriler almıştır[67]. Nitekim gerçekten Niebuhr'un *nexum* hakkında ileri sürdüğü teorisinde, özgür bir Roma vatandaşının *mancipatio* yoluyla kendi bedeni üzerinde alacaklısı lehine bir hak doğurması veya *mancipatio* işleminin çeşitli şartlara bağlanması gibi Roma Hukuku'nun hiçbir döneminde örneğine rastlanılmayan durumlar bulunması sebebiyle birçok çelişki bulunmaktadır[68].

Bir diğer Alman Romanisti Mitteis ise 1901 yılında yayınladığı makalesinde, Niebuhr'un *nexum* işlemini bir *mancipatio* olarak tanımlamasına katılmakla birlikte farklı bir çözüm önererek doktrinde büyük etki yaratmıştır[69]. Mitteis, ilk olarak Niebuhr'un teorisine yöneltilen Roma Hukuku'nda şartlı *mancipatio* olamayacağı eleştirisini kabul ederek yapılan *nexum* işlemindeki *mancipatio*'nun şartsız olduğunu ve derhal etki doğurduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla alacaklının, borçlusuna *mancipatio* işleminin yapılmasıyla birlikte dilediği zaman el koyması mümkündür[70]. Ayrıca yazara göre *nexum*'un, Huschke'nin önerdiği gibi 5 tanık ve *libripens*'in huzurunda gerçekleştiği için kamusal bir fonksiyonu olmasının ve işlemin kuruluş aşamasında mistik bir *damnatio* kalıbının beyan edilmesiyle birlikte doğrudan icraya geçilebilmesinin kabul edilebilmesi de mümkün değildir[71].

Mitteis, ödünç sözleşmesi ve borçlunun hâkimiyet altına girdiği sorumluluk işleminin birbirinden ayrı olduğunu; fakat her iki işleme de *nexum* adının verildiğini iddia etmiştir. Bu noktada ilk olarak *nexum* ödüncü adı altında ve sıradan bir borç gibi *legis actio sacramento in personam* davasıyla takibi yapılabilecek bir ödünç sözleşmesi bulunmaktadır. Mitteis, *nexum* adı altında bir ödünç sözleşmesinin varlığını kabul etmekle birlikte bu ödünç sözleşmesinden *ipso iure* şekilde doğrudan bir icrailik unsuru çıkarılamayacağını ve bu sözleşmenin davayla takibi gereken sıradan bir sözleşme olduğunu belirtmiştir[72]. Fakat *legis actio sacramentum in personam* davası

65 ibid 511; Twiss (n 63) 79; De Zulueta (n 2) 141.

66 William Warwick Buckland, *A Manual of Roman Private Law* (2. Bası, Cambridgre University Press 1939) 260; Twiss (n 63) 79.

67 De Zulueta (n 2) 141.

68 Buckland, *Roman Private Law* (n 66) 260.

69 Mitteis, 'Nexum' (n 7) 97-100.

70 ibid 120.

71 Mitteis, kamusallık unsurunun ancak devletin sonuca bağladığı işlemlerde olduğunu, *libripens*'in ise kamu görevlisi olmadığını ve işlemin tanıkların önünde yapılmasının da böyle bir etki doğurmayacağını savunmuştur. ibid 100.

72 ibid 124.

sonucunda borçlunun, *iudicatus* durumuna düşmesi ve borcu yine ödeyememesi halinde XII Levha Kanunu'nun acımasız usulleriyle karşı karşıya kalma ihtimali söz konusu olacaktır. Borcun vadesi yaklaşırken bunu ödeyemeceğini anlayan ve XII Levha Kanunu'nun sert hükümlerinden kaçınmak isteyen çaresiz borçlular ise yazara göre alacaklısıyla uzlaşarak ikinci bir *nexum* işlemini yapmaya yönelmektedir[73]. Bu ikinci işlemde, borçlu, işlemin yapıldığı andan itibaren geçerli olacak bir *mancipatio* işlemiyle (*Selbstmancipation*) emeği ile hizmet etmek üzere kendisini alacaklısının hâkimiyetine sokmaktadır. Borçlunun alacaklısına hizmet görmeyi taahhüt ettiği ve *mancipatio* yoluyla alacaklının hâkimiyetine girip *iudicatus* durumuna düşmekten kurtulabildiği bu ikinci işleme de *nexum* adı verilmektedir[74]. Dolayısıyla yazara göre birbirinden tamamen farklı iki *nexus* ve iki *nexum* işlemi bulunmaktadır[75]. Mitteis, bu noktada doğrudan icrailik görüşünü kabul eden yazarlara yönelttiği eleştirilerine *Livius*'un, bir *nexum* borçlusunun çocuğunun durumunu aktardığı aşağıdaki metnini dayanak göstermiştir.

Livius, AUC 8.28

"Eo anno plebi Romanae velut aliud initium libertatis factum est quod necti desierunt; mutatum autem ius ob unius feneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. Lucius Papirius is fuit, cui cum se Gaius Publilius ob aes alienum paternum nexum dedisset."

"O yıl Roma'daki *pleb*'lerin özgürlüğü adeta yeniden başlıyordu. Çünkü insanların borçları yüzünden esir edilmelerine bir son verilmişti. Bu hukuki değişiklik, faizle borç vermiş bir alacaklının yaptığı zalimlikler sonucunda lüzumlu görülmüştü. *Gaius Publius* adında bir genç, babasının borcu yüzünden *Lucius Papirius*'a kendisini teslim etmişti." [76]

Öncelikle Huschke, bu metin için *nexum* ödüncünden doğan doğrudan icrailik unsurunun borçlunun kendisinin yanında *potestas*'ı altında bulunan kişileri de kapsadığını dolayısıyla alacaklıların bu kişilere de el koymasının mümkün olduğunu belirtmiştir[77]. Mitteis ise *nexum* ödüncü ile sorumluluk doğuran *nexum* işleminin birbirinden farklı olduğunu yineleyerek borç doğuran ödünç işlemini bizzat yapmayan bir kişinin, somut olayda genç *Gaius Publius*'un *mancipatio* yoluyla yapılan ikinci işlem olan sorumluluk işlemini yapabileceğini ve bu şekilde üçüncü bir kişinin,

[73] ibid 110.

[74] ibid 110.

[75] Yazar bu sonuca, antik kaynaklarda geçen *nexum se dare* ve *nexum iniere* kelimelerinin iki farklı anlamda kullanıldığı iddiasından yola çıkarak ulaşmıştır. ibid 110-111. Bkz *Livius, AUC 7.19.5; 8.28*.

[76] *Livius*'a ait metinlerde yararlanılan kaynaklar için bkz Titus Livius, *History of Rome, vol I: Books 1-2* (B. O. Foster çev, Harvard University Press 1919); Titus Livius, *History of Rome, vol III: Books 5-7* (B. O. Foster çev, Harvard University Press 1924); Titus Livius, *History of Rome, vol IV: Books 8-10* (B. O. Foster çev, Harvard University Press 1926); Titus Livius, *Roma Tarihi, Kitap VII-IX-X* (Sabahat Şenbark çev, Arkeoloji ve Sanat Yayınları 1999).

[77] Huschke (n 5) 61-67.

başkasının borcunun sorumluluğunu üzerine alabileceğini belirtmiştir[78]. Ancak bu metin *Livius*'un aşağıdaki metniyle birlikte incelendiğinde *Huschke*'nin daha doğru bir çözüm önerdiği sonucuna varılmaktadır.

Livius, AUC 2.24

"Contioni deinde edicto addidit fidem quo minus ei nominis edendi apud consules potestas fieret, neu quis militis, donec in castris esset, bona possideret aut venderet, liberos nepotesve eius moraretur."

"Consul; bir asker [borçlu] ordugâhta bulunduğu sürece, arazisinin veya mallarının ele geçirilemeyeceğini ya da satılamayacağını, çocuklarına ve torunlarına dokunulamayacağını ilan etti."

Livius'un bu metnindeki *consul*'ler tarafından düzenlemeye sebep olan, borçluların askerliğe gittiğinde çocuk ve torunlarının hâkimiyet altına alınması sorunu çok muhtemelen Huschke'nin önerdiği gibi *nexum* işleminin *potestas* altında olan kişileri de bağlamasından kaynaklanmaktadır.

Mitteis'in yukarıda kısaca bahsedilen tüm bu görüşleri farklı açılardan birçok eleştiriye uğramıştır[79]. Öncelikle Niebuhr'un teorisine karşı ileri sürülen eleştirilerde olduğu gibi Roma Hukuku'nda özgür bir Roma vatandaşının kendisini *mancipatio* yoluyla alacaklısına devredebileceğine dair (*Selbstmancipation*) hiçbir kanıt bulunmamaktadır[80]. Böyle bir işlemin varlığının kabulü, kendisini devreden kişinin *capitis deminutio*'ya uğraması anlamına gelmektedir. Fakat *nexus*'ların özgür kişiler olarak kaldığı ve *capitis deminutio minima*'ya dahi maruz kalmadan haklarını aynen muhafaza ettikleri birçok antik metinde açıkça ortaya konulmuştur[81].

İkinci olarak *nexum*'un *mancipatio* ile kişinin kendisini alacaklısının hakimiyetine sokmasına yarayan bir işlem olması görüşü *contrarius actus* prensibi gereğince borcun ifasının da *fiducia* örneğinde olduğu gibi *remancipatio* şeklinde yapılmasını gerektirmektedir. Fakat *Festus* açıkça *nexi liberatio* adında ve *remancipatio*'dan farklı özel bir işlemden bahsetmektedir[82].

---

78 Mitteis, *Livius*'un metnindeki *nexum dedisset* kalıbını *nexum se dare* yani kendi hizmetlerini vermek, teslim etmek olarak tercüme ederek cümleyi ikinci bir *nexum* işleminin varlığına kanıt olarak yorumlamıştır. Mitteis, 'Nexum' (n 7) 109-110. Huschke ise metinde geçen *nexum dedisset* ifadesinin, alacaklının muhtemelen yaşlı babanın kendisi için çalışması yerine oğlunu tercih etmesinden dolayı kullanıldığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla yazara göre bu ifadeyle, *Gaius Publicus*'un hizmetlerini alacaklıya sunması diğer bir deyişle *potestas* altında bulunan aile evladının *de facto* olarak hizmet etme yükümlülüğünün başladığı anın belirtilmesi söz konusudur. Huschke (n 5) 67 vd. Birçok muğlak ifadeler içeren bu metin diğer Romanistler arasında da tartışma konusu olmuştur. Bu noktada Muirhead, Huschke'nin görüşüne daha yakın bir çözüm önererek babanın ölmüş olabileceğini savunmuştur. Buna göre borcun ödenmemesi halinde babasının varisi olan *Gaius Publicus* için hizmet etme yükümlülüğü başlamış olmalıdır. Muirhead (n 5) 149.

79 Macqueron (n 2) 14.

80 De Zulueta (n 2) 153 vd.

81 Bkz *Varro, DLL 7.105; Livius, AUC 2.24*; *2.27.* Tüm bu metinlerden *nexus*'ların da tıpkı özgür Romalılar gibi orduya alınabildikleri, oy verebildikleri ve hukuki işlemlere bizzat taraf olabildikleri anlaşılmaktadır.

82 Bernhard Kübler 'Kritische Bemerkungen zum Nexum' (1904) 24 (1) ZSS 254, 273; De Zulueta (n 2) 141; Walton (n 19) 200; Sohm (n 40) 34; *Festus, Verb. Sig. 162.1.*

Son olarak Mommsen'in haklı bir şekilde belirttiği üzere Mitteis tarafından iddia edilen ikinci işlem olan ve *mancipatio* niteliği bulunan *nexum*'da, ilk işlem olan *nexum* ödüncünde zaten maden külçeleri teslim edildiği için teslim edilecek bir maden külçesi de bulunmayacaktır. Dolayısıyla işlemin asli unsurlarından olan terazi ve terazi tutucuya da gerek olmayacaktır ki bu şekilde bir *mancipatio*'nun kabulü mümkün değildir[83].

Tüm bu sebeplerden dolayı kanaatimizce Huschke'nin *nexum*'un hukuki sonuçları hakkındaki doğrudan icrailik teorisi her ne kadar çeşitli yazarlar tarafından çürütülmeye çalışıldıysa da bunların hiçbiri güçlü varsayımlara dayanmamaktadır[84].

IV. *Nexum* Ödüncünün Tercih Edilme Sebepleri

Nexum ile ilgili elimize ulaşan neredeyse tüm antik metinlerde yazarların, borçluların yaşadığı zorlu koşullardan, çektiği acı ve ızdıraplardan bahsettikleri görülmektedir[85]. Fakat yine de *sponsio/stipulatio* veya sonraları *mutuum* gibi işlemlerle de ödünç alınması mümkünken *pleb*'lerin büyük bir çoğunluğunun *nexum* borçlusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada doğal olarak şu soru akla gelmektedir. Tüm bu sıkıntıların toplum içerisinde bilinmesine rağmen neden insanlar çeşitli acı ve istismarlar yaşamayı göze alarak bile bile *nexum* işlemini tercih etmiştir? Bu sorunun cevabı, dolayısıyla *nexum* borçlularının uğrayacağı hukuki akıbet konusu ayrıca bir incelemeyi gerektirmektedir. Bu kapsamda ilk olarak *iudicatus* ve *addictus* kavramları üzerinde durulmasında fayda vardır.

Iudicatus kelimesi kaynaklarda özel yargıç (*iudex*) tarafından hakkında mahkûmiyet kararı verilen kişileri tanımlamak için kullanılmıştır[86]. Bu kişiler XII Levha Kanunu'na göre mahkûmiyet kararından itibaren 30 gün içerisinde borcunu ifa etmek zorundadır. Borçlu 30 günlük süre içinde borcunu ödemezse alacaklının, borçlusunu nerede bulursa yakalayıp *magistra* önüne getirmesi mümkündür. Bu

---

[83] Theodor Mommsen, 'Nexum' (1902) 23 ZSS 348, 350. Lenel de Mitteis'e benzer bir şekilde Eski Hukuk Dönemi'nde borç ve sorumluluk işlemlerinin ayrı şekillerde kurulmuş olabileceğini kabul etmekle birlikte Mitteis'in *nexum* hakkındaki görüşlerini revize ederek daha farklı bir sonuca ulaşmıştır. Nitekim yazara göre, Roma Hukuku'nda Mitteis ve birçok farklı Romanist tarafından ileri sürüldüğü gibi *per aes et libram* şeklinde yapılan bir *nexum* işlemi bulunmamaktadır. *Nexum*'un yalnızca borç köleliğine yol açan bir sorumluluk işlemi olduğunu belirten Lenel, *Selbstmancipation* teorisine gelen eleştirilerden etkilenerek bu *nexum* işleminin *mancipatio* veya *per aes et libram* ile ilgisinin olmadığını belirtmiş ve işlemin aslında kişinin özgürlüğünü rehnettiği bir tür *vadimonium* olduğunu iddia etmiştir. Lenel (n 7) 84-99 vd. Lenel'in bu görüşü de *vadimonium*'un yalnızca yargılama sırasında kullanılan bir işlem olduğu ve yazarın belirttiği şekilde bir kullanımın Roma Hukuku'nda mevcut olmadığı belirtilerek çeşitli eleştirilere uğramıştır. Bkz De Zulueta (n 2) 146-147; Jolowicz ve Nicholas (n 5) 170 dn 1.

[84] *Huschke*'nin görüşlerini kabul eden yazarların listesi için bkz Senn (n 9) 52 dn 4. Ayrıca doğrudan icrailiğin karşılaştırmalı hukuk sahasında da birtakım örneklerinin olduğu *Kübler'*in çeşitli eski papirüsleri incelemesi sonucunda ispatlanmış ve bu durum Huschke'nin teorisini daha da güçlendirmiştir. Nitekim Kübler, Eski Yunan Hukuku'nda da bazı sözleşmelerde, mahkeme kararına gerek olmaksızın doğrudan icraya geçilebileceğini öngören kloz'lar bulunduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Kübler (n 82) 277.

[85] Rado, *Borçlar Hukuku* (n 57) 50. Bu konuda en önemli metinler için bkz *Livius, AUC 2.23*; *Dionysius, Ant. Rom. 6.83.4.*

[86] Özcan Karadeniz Çelebican, *Roma Hukuku: Tarihi Kaynaklar – Genel Kavramlar – Kişiler Hukuku – Hakların Korunması* (18. Bası, Turhan 2020) 326; Türkan Rado 'Roma Hukukunda Cebri İcra Usullerinin İnkişafı' (1944) 10 (1-2) İÜHFM 229, 233; Umur, *Lügat* (n 16) 95.

şekilde borcun şahıs ile icra edilmesi aşaması olan *manus iniectio*'ya geçilmektedir[87]. Borçlu *magistra* önüne getirildikten sonra da mahkûm olduğu borcunu ödemezse veya bir başka kişi onu savunmayı üstlenmezse *magistra* bu durumda alacaklının, borçlusunu egemenliği altına almasına izin vermektedir (*addictio*). *Magistra*'nın bu *addictio*'su ile birlikte, borçlunun *iudicatus* sıfatı sona ermekte ve bu aşamadan itibaren kişi *addictus* sıfatını almaktadır. *Addictus* durumuna düşen borçluların ise nihai olarak ölüm, köle olarak satılma veya alacaklıların birden çok olması halinde vücudunun parçalara bölünmesi şeklinde çok ağır sonuçlarla karşı karşıya kalabildikleri anlaşılmaktadır[88].

Mahkûmiyet borçlusu olan ve borcu ödememesi üzerine alacaklının egemenliğine bırakılan *addictus*'ların Eski Hukuk Dönemi'nde nihai olarak uğrayacakları hukuki akıbet, her ne kadar uygulamada ne sıklıkta kullanıldığı tam olarak bilinmese de XII Levha Kanunu'nun borçların icrası ile ilgili levhasında şu şekilde belirtilmiştir.

Lex XII Tabularum Tabula III [89]

"İkrar etmiş maden külçesi borçluları (*aeris confessi*) ve kanunen mahkûm olanların *(iure iudicatus*) 30 gün süreleri olsun. Bundan sonra *manus iniectio* yapılsın. *Magistra* önüne getirsin[90]. Hükmü ifa etmezse veya bir kimse onun borcunu *vindex* olarak taahhüt etmezse, beraberinde götürsün. Zincire vursun. En fazla 15 libre ağırlığında isterse daha az bir zincirle bağlasın. İsterse yiyeceğini borçlu kendisi getirsin. Kendisi getirmezse onu zincirleyen, günde 1 libre buğday versin. İsterse daha fazla versin. Bu süre içerisinde anlaşma imkânı vardır. Fakat anlaşma olmazsa borçlu 60 gün boyunca zincirli şekilde kalsın. Bu 60 gün içerisinde alacaklı borçlusunu birbirini takip eden üç pazar kurulduğu gün *Comitium* meydanına *magistra* önüne götürsün ve orada borçlunun mahkûm olduğu para miktarını yüksek sesle söylesin. Üçüncü pazar gününden sonra da hâlâ borç ödenmediyse ölüm cezası ya da *Tiber* nehri ötesinde köle olarak satılması mümkündür. Üçüncü pazardan sonra borçlunun alacaklılar tarafından parçalara ayrılması da mümkündür. Az veya fazla parça koparılırsa hukuka aykırılık olmasın."

Kanaatimizce çoğu durumda faizle birlikte yapılan *nexum* ödüncünün Eski Hukuk Dönemi'nde bu kadar yaygın olarak kullanılmasını, XII Levha Kanunu'nun yukarıdaki hükmünü inceledikten sonra açıklayabilmek mümkündür. *Pleb*'ler çok muhtemelen *nexum* dışında farklı bir yöntem ile ödünç almış borçluların, ölüm,

---

87 Karadeniz Çelebican (n 86) 326. Roma'nın en eski devirlerinde malvarlığı ile icra değil yalnızca şahıs ile icra prensibi uygulama alanı bulmuştur. Şahıs üzerinde icra; borçlunun öldürülmesi veya parçalanması şeklinde ortaya çıkabileceği gibi kişinin Tiber nehri ötesinde köle olarak satılması veya alacaklının özel hapishanesinde kalarak borcunu ödeyene kadar hizmet etmesi şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Rado, 'Cebri İcra' (n 86) 229.

88 Umur, *Lügat* (n 16) 17; Kleijwegt (n 12) 30; Giraud, *Nexi* (n 5) 93; Walton (n 19) 197.

89 "*Aeris confessi rebusrrue iure iudicatis XXX dies sunto. Post deinde manus iniectio esto. In ius ducito. Ni iudicatum facit aut quis endo eo in iure vindieit, secum ducito, vincito aut nervo aut compedibus XV pondo, ne maiore, aut si volet minor e vincito. Si volet suo vivito. Ni suo vivit qui eum vinctum habebit, libras farris endo dies dato. Si volet, plus dato. Erat autem ius interea paciscendi ac nisi pacti forent habebantur in vinculis dies LX. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertiis autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant. Tertiis nundinis partis secanto. Si plus minusve secuerunt, se fraude esto."* Türkçe metin için bkz Rado, 'Cebri İcra' (n 86) 232-233.

90 XII Levha Kanunu'nda genel olarak fiilin öznesinden bahsedilmemektedir. Rado, 'Cebri İcra' (n 86) 232.

köle olarak satılma veya parçalara ayrılma gibi cezalara maruz kalma ihtimallerini göz önüne alarak n*exum* işlemini tercih etmeye yönelmiştir[91]. Dolayısıyla *nexum* ödüncünün XII Levha Kanunu'nda *addictus*'lar için öngörülen acımasız hükümlerden kaçmak bir diğer deyişle *addictus*'ların nihai olarak uğrayacakları akıbete düşmemek için gönüllü yapılan bir işlem olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır[92]. Fakat XII Levha Kanunu'nun günümüze ulaşan parçalarından bu görüşü doğrulayacak şekilde *nexum* borçlularının nasıl bir icra usulü ile karşı karşıya kaldıkları konusunda açık bir hüküm tespit edilebilmiş değildir. Bu noktada Muirhead'e göre *nexum* borçlarının icrasında nasıl hareket edileceği konusu, kanunda *nexum* adı altında değil; fakat *aes confessum* adı altında düzenlenmiştir. Dolayısıyla borcun icrası ile ilgili olan hükümlerdeki şu kısım *nexum* borçluları için de geçerlidir. [93].

> *"…Aeris confessi rebusque iure iudicatis triginta dies iusti sunto. Post deinde manus iniectio esto: in ius ducito…"*
>
> "…İkrar etmiş maden külçesi borçluları (*aeris confessi*) ve kanunen mahkûm olanların (*iudicatus*) 30 gün süreleri olsun. Bundan sonra el koyma işlemi (*manus iniectio*) yapılsın. *Magistra* önüne getirsin…"

Muirhead'e göre metinde geçen *aes confessum* kavramıyla *confessio in iure* kavramı birbiriyle karıştırılmamalıdır. Eski Hukuk Dönemi'nden sonraki dönemlerde yaşamış yazarlar tarafından kullanılan *confessio in iure* (*magistra* önünde ikrar) terimi ile *aes confessum* (maden külçesi borcunu ikrar) terimi birbirinden farklı kavramlardır[94]. *Confessio in iure* ifadesi, XII Levha Kanunu'nda veya Eski Hukuk Dönemi'ni anlatan herhangi bir metinde geçmemektedir. Bu dönemde, *magistra* önünde borcunu ikrar etmiş kişileri tanımlamak amacıyla yalnızca *confessus* kavramı kullanılmıştır[95]. *Confessus* olan bir diğer deyişle *magistra* önünde borcunu ikrar eden kişilerin, hakkında mahkûmiyet kararı verilmiş kişilerle aynı akıbeti paylaşacağı kaynaklarda açıkça ifade edilmiştir[96]. Dolayısıyla bu kişilerin *aeris confessi* kapsamında değil; fakat *iudicatus* kapsamı içerisinde ele alınmış olması gerekir. Bu noktada Muirhead'e göre XII Levha Kanunu'nda borçların icrası ile ilgili metinde geçen *aeris confessi/ aes confessum* ifadesi, *magistra* önünde borcunu ikrar eden kişileri değil; *nexum*'un da dâhil olduğu *damnatio* ilanı sonucu maden külçesi (*aes*) borcu altında olan kişileri ifade etmek üzere özellikle tercih edilmiştir. Nitekim *nexum* borcu, aleni bir şekilde toplumu temsil eden tanıklar ve terazi tutucusu önünde yapıldığı için zaten ikrar edilmiş sayılmaktadır. *Nexum* işleminin yapılmadığını iddia etmek, işlem sırasında alacaklı ve borçlu dışında aralarında kamu görevlisi olması

91 Rado, *Borçlar Hukuku* (n 57) 50; Kleijwegt (n 12) 30; Muirhead (n 5) 148.

92 Walton (n 19) 197; Mitteis, 'Nexum' (n 7) 110-122; Twiss (n 63) 74.

93 Muirhead (n 5) 150. Benzer görüşte olan yazarlar için bkz Buckler (n 5) 43; Westrup (n 22) 17.

94 ibid 193.

95 ibid 193.

96 Rado, 'Cebri İcra' (n 86) 233. "*Confessus pro iudicato habetur."* ("İkrar etmiş kişi mahkûm edilmiş sayılır.") Bkz *Dig. 42.2.3; 42.2.6.*

muhtemel terazi tutucusunun da bulunduğu 6 farklı kişi daha olduğundan dolayı mümkün değildir[97].

XII Levha Kanunu'nda geçen *aeris confessi*'nin bir diğer deyişle *nexum* borçlusunun, borcun ifası için kararlaştırılan günde ifayı yapmaması halinde diğer mahkûmiyet borçluları gibi 30 günlük süresi bulunmaktadır. Bu süre sonunda borç hâlâ ödenmezse alacaklının *nexus*'u kendi evine götürmeden önce yakalayıp *magistra* önüne getirmesi gerekmektedir. Bu şekilde, bir mahkûmiyet kararı olmadan icraya geçilmiş olsa dahi ilgili hüküm sayesinde *nexum* borçlusuna, borcun ödendiğini veya herhangi bir şekilde sona erdiğini tanıklar aracılığıyla *magistra* önünde ispatlayabilme imkânı tanınmıştır[98]. Daha sonrasında ise *magistra*'nın onayıyla birlikte alacaklının, borçlusunu çalıştırmak üzere evine götürmesi mümkündür. Ancak Kanunda bulunan 30 günlük süre tanınması ve *manus iniectio*'ya geçilmesini öngören hükümlerden sonra gelen parçalar ise *ni iudicatum facit* ile başlayan cümleden itibaren olmak üzere *nexum* borçluları için bağlayıcı değildir[99]. Bu cümleden itibaren devam eden tüm hükümler sadece mahkûmiyet kararı verilmiş borçlular (*iudicatus*) için öngörülmüştür[100]. Dolayısıyla *magistra*'nın *manus iniectio* sonundaki onayı borçluyu, *addictus* durumuna getiren bir beyan değil yalnızca kişinin, geçici süreliğine alacaklının evinde çeşitli işlerde çalıştırılmak üzere götürülmesine dair verilen bir izin niteliğindedir. Bu sebeple *nexus*'ların *addictus*'lar gibi 60 günlük süre sonunda öldürülmesi, köle olarak satılması veya parçalara ayrılması mümkün değildir[101].

Muirhead'in ileri sürdüğü bu teori dışında doktrinde, XII Levha Kanunu'nda borcunu ödeyemeyen *nexus*'ların, *manus iniectio damnati* adı verilen bir usul altında *addictus*'lardan farklı düzenlemelere tâbi tutulduğu; fakat bu konu hakkındaki hükümlerin bulunduğu parçaların günümüze ulaşmadığı şeklinde görüşler de ileri sürülmüştür[102]. Ancak kanaatimizce de hangi teori esas alınırsa alınsın *nexum* borcunun ödenmemesi sonucunda bir mahkûmiyet kararına gerek olmaksızın doğrudan doğruya icra aşamasına geçildiği için *nexus*'ların durumunun, hakkında mahkûmiyet kararı bulunan *addictus*'lardan farklı şekilde değerlendirilmiş olma ihtimali oldukça yüksektir. Bu durum, *pleb*'lerin büyük çoğunluğunun, *nexus* borçlusuyken çeşitli

---

97 Muirhead (n 5) 150; Buckler (n 5) 43; Westrup (n 22) 17.

98 ibid 150.

99 *Lex XII Tabularum Tabula III "Aeris confessi rebusrrue iure iudicatis XXX dies sunto. Post deinde manus iniectio esto. In ius ducito. Ni iudicatum facit aut quis endo eo in iure vindieit."* [İkrar etmiş maden külçesi borçluları (*aeris confessi*) ve kanunen mahkûm olanların (*iure iudicatus*) 30 gün süreleri olsun. Bundan sonra *manus iniectio* yapılsın. Alacaklı, *magistra* önüne getirsin./ Hükmü ifa etmezse (*ni iudicatum facit*) veya bir kimse onun borcunu *vindex* olarak taahhüt etmezse, beraberinde götürsün.]

100 Muirhead (n 5) 150.

101 ibid 151.

102 Senn (n 9) 84-85; William Warwick Buckland, *Elementary Principles of the Roman Private Law* (1. Bası, Cambridge University Press 1912) 342. Aksi bir görüş olarak; Huschke ve Buckler, *nexus*'ların da *addictus*'lar'ın durumunda olduğu gibi doğrudan el konulduktan sonra ölüm, köle olarak satılma veya parçalara ayrılma gibi cezalara maruz kalabileceklerini öne sürmüştür. Huschke (n 5) 95; Buckler (n 5) 53.

sıkıntılar yaşayacaklarını bilmelerine rağmen yine de *nexum* ödüncüyle borç altına girmelerinin sebebini açıklamaktadır[103].

Eski Hukuk Dönemi'nde ödünç vermek amacıyla kullanılan bir diğer işlem olan *sponsio*/*stipulatio* işlemi ile *nexum* ödüncünün kıyaslanması, konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir. *Stipulatio*, tarafların soru ve cevap şeklinde belirli kelimeleri kullanarak geçerli bir borç ilişkisi meydana getirdiği Roma Hukuku'nun en eski sözleşmelerinden biridir[104]. Bu sözleşmenin, Roma'nın artan yabancı nüfusunun da ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla bir *Ius Gentium* işlemine dönüşmeden önce yalnızca Romalılar arasında geçerli bir şekilde yapıldığı ve alacaklı tarafından yöneltilen *spondesne?* (taahhüt ediyor musun?) sorusuna karşılık borçlunun *spondeo* (ediyorum) cevabını vermesiyle birlikte geçerli bir biçimde kurulduğu kabul edilmektedir[105]. XII Levha Kanunu'nda bu sözleşmeden kaynaklanan davaların *legis actio per iudicis postulationem* adlı dava şekli içerisinde görüleceği belirtilmiştir[106]. XII Levha Kanunu'nda belirtilen söz konusu dava şekline göre *stipulatio*'dan kaynaklanan bir uyuşmazlıkta öncelikle *magistra*'ya başvurulacak ve *magistra*'dan uyuşmazlığı çözmesi amacıyla bir hâkim tayin etmesi talep edilecektir[107]. Tayin edilen hâkim, tarafları dinledikten sonra borçlunun *stipulatio*'dan kaynaklanan borcunu zamanında alacaklıya ifa etmediği kararına varırsa borçluyu borcunu ödemeye mahkûm edecek ve bu karardan itibaren borçlu, *iudicatus* durumuna düşecektir. Borçlunun *iudicatus* sıfatını kazanmasından itibaren borcunu ödemesi için 30 günü bulunmaktadır. 30 günün sonunda borcun hala ödenmemesi durumunda, alacaklının borçlusunu yakalayıp *magistra* önüne getirerek borcun icrası için öngörülen *legis actio per manus iniectionem* dava şekline

---

[103] Kaser (n 52) 203; Kleijwegt (n 12) 31-32.

[104] Petit (n 5) 278; Umur, *Lügat* (n 16) 197; Koschaker ve Ayiter (n 7) 209; Di Marzo (n 39) 422.

[105] Koschaker ve Ayiter (n 7) 209. Sözle kurulan sözleşmelere *sponsio* dışında yabancılar tarafından da kullanılabilecek yeni kalıpların dâhil edilmesiyle birlikte *sponsio* sadece sözlü bir sözleşmenin yapılmasında kullanılan bir kalıp olarak kalmış fakat genel anlamda sözleşmenin kendisine *stipulatio* adı verilmiştir. Nitekim yalnızca Roma vatandaşları tarafından kullanılabilen *spondesne? sponsio* soru-cevap kalıbı yabancıların da geçerli bir şekilde işlemi yapabilmesi amacıyla kabul edilen *dabis? dabo, promittis? promitto, fidepromittis? fidepromitto, fideivbes? fideivbeo, facies? faciam* soru-cevap kalıpları arasında sadece bir seçenek haline gelmiştir. Ancak diğer tüm *stipulatio* kalıplarından farklı olarak *spondesne*? *spondeo* kalıbı yalnızca Roma vatandaşları arasında yapılabilir olma niteliğini her dönemde muhafaza etmiştir. Koschaker ve Ayiter (n 7) 209; Buckler (n 5) 96; Rado, *Borçlar Hukuku* (n 57) 68-69.

[106] XII Levha Kanunu'na göre, *stipulatio*'dan kaynaklanan uyuşmazlıklarda bu usülün kullanılması gerektiği bilgisine, 1933 yılında *Gaius*'un *Institutione*s eserinin Mısır'da bulunan yeni parçalarından ulaşılmıştır. Westrup (n 22) 7-8; Macqueron (n 2) 19; Muirhead (n 5) 187. Söz konusu metin şu şekildedir. *Gai Ins. 4.17.a* "*Per iudicis postulationem agebatur, si qua de re ut ita ageretur lex iussisset sicuti lex XII tabularum de eo quod ex stipulatione petitur. eaque res talis fere erat. qui agebat sic dicebat: EX SPONSIONE TE MIII X MILIA SESTERTIORVM DARE OPORTERE AIO: ID POSTVLO AIAS AN NEGES. aduersarius dicebat non oportere. actor dicebat: QVANDO TV NEGAS, TE PRAETOR IVDICEM SIVE ARBITRVM POSTVLO VTI DES."* ("Eğer XII Levha Kanunu bir konu hakkında bu şekilde hareket edilmesini emretmişse *legis actio per iudicis postulationem* şeklinde dava açılırdı. Örneğin *stipulatio*'dan doğan borçlar bu şekilde takip edilirdi. İddia tahminen davacının şu sözleri söylemesiyle yapılırdı: "*Sponsio* gereğince bana on bin *sesterz* vermeye mükellef olduğunu iddia ediyor ve senin ya kabul ya da reddetmeni istiyorum." Davalı kendisinin mükellef olmadığını söylerse davacı da "inkâr ettiğin için, ey *praetor* senin bir hâkim tayin etmeni talep ediyorum." şeklinde cevap verirdi.") Çeviri için bkz. Türkan Basman, 'Gaius ve Institutiones'lerden Bazı Parçalar' (1938) 4 (16) İÜHFM 661, 669.

[107] Hâkim tayinini gerçekleştirecek ilgili *magistra* ilk dönemlerde *consul* daha sonra ise *praetor* olarak karşımıza çıkmaktadır. Westrup (n 22) 11.

başvurması mümkündür[108]. Borçlu *magistra* önüne getirildikten sonra da mahkûm olduğu borcunu ödemezse veya bir başka kişi (*vindex*) onu savunmayı üstlenmezse *magistra* bu durumda "*addico"* kelimesini söylerek alacaklının, borçlusunu egemenliği altına almasına izin vermektedir[109]. Bu sözler ile birlikte *addictus* sıfatını alan borçlunun nihai olarak ölüm, köle olarak satılma veya parçalara ayrılma cezalarından biriyle karşı karşıya kalması oldukça olası bir hale gelmektedir. Fakat söz konusu sözleşmenin *nexum* ödüncü şeklinde yapılması durumunda ise borçlunun yukarıda bahsedilen cezalardan biriyle karşılaşma ihtimali olmayacak ve borcun ifa edilmemesi halinde *nexus*'un yalnızca alacaklıya geçici bir süreliğine hizmet etmesi söz konusu olacaktır[110]. Ayrıca bu ödüncün doğrudan doğruya icraya izin vermesi, alacaklıların *legis actio*'nun uzun prosedürlerinden ve borcu ispatlayabilmek için vereceği uğraşlardan da kurtulmaları anlamına geleceği için *nexum* aynı zamanda birçok ödünç veren açısından da ilk tercih sebebi olarak değerlendirilmiş olmalıdır[111].

Sonuç olarak *nexus* ve *addictus*'ların durumları, zincire vurulabilme veya kötü davranışlara maruz kalabilme ihtimallerinde olduğu gibi bazı hallerde *de facto* olarak benzerlik gösterse de, bu iki statünün *de iure* olarak birbirinden farklı olduğu ve *nexus*'ların, ölüm, köle olarak satılma veya parçalara ayrılma gibi cezalara maruz kalmadığı kabul edilmelidir.

V. *Nexum* İşleminin Ortadan Kalkması

M.Ö. 5. ve M.Ö. 4. yüzyıllar arasında, *nexus* ve *addictus*'ların yaşadıkları acı ve sıkıntıların, alacaklılar tarafından yapılan kötü muameleler sonucu giderek yaygınlaşmasından dolayı *pleb*'ler birçok defa çeşitli isyanlara teşebbüs etmiştir[112]. Bu noktada kaynaklardan, *nexum* borçlularının alacaklılarına hizmet ederken her ne kadar yasal olmasa da birçok istismar ve şiddete maruz kaldığı anlaşılmaktadır[113]. *Nexum*, bu sebepten dolayı zamanla *pleb'*ler açısından, *patrici*'lerin kendilerini kontrol altında tutmak için kullandığı bir vasıta ve bütün kötülüklerin sebebi olan

[108] Ziya Umur, *Roma Hukuku: Tarihi Giriş – Kaynaklar – Umumi Mefhumlar – Hakların Himayesi* (Fakülteler Matbaası 1974) 552. Örneğin *stipulatio* ile 10 bin *sesterz* borçlanıldığı bir durumda alacaklı, borçlusunu *magistra* önüne götürerek şu sözleri beyan eder. "*Quod tu mihi iudicatus es sestertium X milia quando non solvisti, ob eam rem ego tibi sestertium decem mila iudicati manum inicio."* ("Bana 10 bin *sesterz* borçlu olduğuna dair *iudicatus* durumuna düştüğün ve henüz bunu ödemediğin için kararı alınmış bu 10 bin *sesterz*'den dolayı sana el koyuyorum.") İlgili metin için bkz Umur, *Roma Hukuku* (n 108) 552.

[109] ibid 553.

[110] Ümit Vefa Özbay, *Roma Hukukunda ve Türk Hukukunda Tüketim Ödüncü (Karz) Sözleşmesi* (1. Bası, Yetkin 2018) 26; Rado, *Borçlar Hukuku* (n 57) 50; MacCormack (n 5) 352-354; Muirhead (n 5) 151; Obenchain (n 21) 172. *Nexus* ve *addictus*'ların birbirinden farklı kavramlar olup aynı hukuki akıbeti paylaşmadıkları antik kaynaklarda da ifade edilmiştir. Nitekim *Dionysius* kendilerine karşı açılan davayı kaybedip yine de borcunu ödemeyen ve alacaklısı tarafından el konulan borçlular ile (*addictus*) ödünç aldığı parayı ödeyemeyip doğrudan *manus iniectio*'ya maruz kalan borçluları (*nexus*) açıkça birbirinden ayırmıştır. Bkz *Dionysius, Ant. Rom. 6.83.4.*

[111] MacCormack (n 5) 354.

[112] Roby (n 13) 297-298 vd.

[113] Kleijwegt (n 12) 33.

bir istismar aracı olarak görülmeye başlanmıştır[114]. *Nexum* borçlusu olan *pleb*'lerin uğradığı bir istismar örneği *Livius* tarafından şu şekilde aktarılmıştır.

Livius, AUC 2.23 [115]

"Volsci kabilesi ile yapılacak muhtemel bir savaşın eşiğindeyken ülke içinde *patricius* ve *pleb*'ler arasında da problemler baş göstermişti. Bu problemlerin temelinde *nexum* borçlularının çaresiz durumları yatmaktaydı. Özgürlükleri ve ülkeleri için savaşırken, kendi vatandaşları tarafından baskı altına alındıkları ve bir nevi köleleştirildiklerinden dolayı *pleb*'ler artık şikâyetlerini daha yüksek sesle dile getirmeye başladı. Kendi vatandaşlarındansa düşmanın elinde olmayı ve barış zamanındansa savaş zamanında olmayı tercih ettiklerini belirttiler. Bu artan huzursuzluk durumu, *nexum* borçlularından birinin acıklı durumunun ortaya çıkmasıyla birlikte en üst seviyeye ulaştı. Vücudunda çektiği birçok acının izlerini taşıyan yaşlı bir adam aniden *Forum*'a geldi. Elbiseleri pislik içindeydi, kendisi ise çok daha kötü bir halde bembeyaz ve aşırı derecede zayıftı. Ayrıca uzun saç ve sakalı yüzünden vahşiler gibi gözüküyordu. Tüm bu kötü görüntüsüne rağmen orada bulunan insanlar bu kişiyi hatırladı ve onun eskiden ünlü bir asker olduğundan ve sahip olduğu askeri özelliklerden bahsetmeye başladılar… İnsanlar ısrarla adamdaki bu yaraların ve bu görünüşün nasıl oluştuğunu sorgulamaya başladı. Adam, Sabin savaşında görevdeyken tüm ürünlerini düşmana kaybettiğini, evinin yandığını, tüm mallarının yağmalandığını ve sığırlarının götürüldüğünü söyledi. Bu zorlu zamanlarda vergileri ödeyebilmek için borçlandığını, bu borcun faizlerle birlikte katlanarak arttığını, önce büyük babasından babasına ve daha sonra kendisine kalan araziyi, sonrasında ise kalan diğer tüm mallarını kaybettiğini ve sonuç olarak kendi vücudundan başka bir şeyinin kalmadığını söyledi. Ancak [*nexum* sonrası] alacaklısı tarafından hizmet etmek üzere çalıştırılmadığı; fakat bunun yerine ağır koşullarda hapsedildiğini anlattı. Daha sonra ise sırtını açıp hâlâ seçilebilen kamçı darbelerinin izlerini gösterdi. Tüm bunların görülmesi ve duyulması üzerine orada bulunan kalabalık arasında büyük bir huzursuzluk meydana geldi. Bu huzursuzluk *Forum* ile sınırlı kalmayarak hızla tüm şehir içerisinde yayıldı. Bunun üzerine şehirdeki tüm *nexum* borçluları (*nexi*) ve bu durumdan kurtulmuş olanlar (*vincti solutique*) caddelere fırladı ve halkın (*Quiritium*) korunması gerektiği konusunda haykırdı."

Livius tarafından aktarılan bu metinden, borç için alacaklıya hizmet etmenin *nexus*'lar için beklenen bir durum olduğu; fakat somut olayda görüldüğü üzere kişinin, *addictus* gibi sürekli istismar edilerek hapsedilmesine alacaklının hakkının olmadığı anlaşılmaktadır [116].

---

114 Seth Bernard, 'Debt, Land, and Labor in the Early Republican Economy' (2016) 70 (3/4) Phoenix 317, 322; Petit (n 5) 278.

115 "*Sed et bellum Volscum imminebat et civitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemque flagrabat odio, maxime propter nexos ob aes alienum. Fremebant se, foris pro libertate et imperio dimicantes, domi a civibus captos et oppressos esse, tutioremque in bello quam in pace et inter hostes quam inter cives libertatem plebis esse; invidiamque eam sua sponte gliscentem insignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium malorum suorum insignibus se in forum proiecit. Obsita erat squalore vestis, foedior corporis habitus pallore ac macie perempti; ad hoc promissa barba et capilli efferaverant speciem oris. Noscitabatur tamen in tanta deformitate, et ordines duxisse aiebant, aliaque militiae decora volgo miserantes eum iactabant; ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum cicatrices adverso pectore ostentabat. Sciscitantibus unde ille habitus, unde deformitas, cum circumfusa turba esset prope in contionis modum, Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, aes alienum fecisse. Id cumulatum usuris primo se agro paterno avitoque exuisse, deinde fortunis aliis; postremo velut tabem pervenisse ad corpus; ductum se ab creditore non in servitium, sed in ergastulum et carnificinam esse. Inde ostentare tergum foedum recentibus vestigiis verberum. Ad haec visa auditaque clamor ingens oritur. Non iam foro se tumultus tenet, sed passim totam urbem pervadit. Nexi, vincti solutique, se undique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem."*

116 Silver (n 1) 219.

M.Ö. 494 yılında ise ödünç verilen miktarın kendisini değil faizlerini bile ödeyemeyip *nexum* borçları altında ezilen birçok *pleb, Mons Sacer*'e (Kutsal Dağ) çıkarak isyan başlatmıştır[117]. İsyanın büyümesi üzerine *patrici*'ler, *pleb*'lerin haklarını korumak üzere *tribunus plebis* makamının kurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştır[118]. Bu imkânın kabul edilmesinin ardından yaklaşık 100 yıl boyunca *pleb*'lerin huzursuzluğunun bir nebze de olsa yatıştığı görülmektedir. Ancak M.Ö. 326 yılına gelindiğinde bu kişilerin, *nexus* veya *addictus* statüsünde olmaları fark etmeksizin alacaklıları tarafından uğradıkları kötü muamelelerden duydukları huzursuzluk, *nexum* borçlusu bir gencin, alacaklısının ağır istismarına uğraması ve yaşadıklarını *Forum*'da bağırarak anlatması üzerine son noktaya ulaşmıştır. Yaşanılan bu olayı takiben çıkarılan *Lex Poetelia Papiria*[119] adındaki kanun ile özellikle *nexus*'ların hukuki durumları hakkında birçok iyileştirme yapılmış ve *Livius*'un belirttiği üzere *pleb*'ler açısından özgürlüklerinin yeniden başladığı bir döneme geçilmiştir.

Lex Poetelia Papiria hakkında en çok bilgi edinebildiğimiz temel metin ve bu kanunun çıkmasına sebep olan olaylar silsilesi *Livius* tarafından şu şekilde aktarılmaktadır.

Livius, AUC 8.28 [120]

"O yıl Roma'daki *pleb*'lerin özgürlüğü adeta yeniden başlıyordu. Çünkü insanların borçları yüzünden esir edilmelerine bir son verilmişti. Bu hukuki değişiklik faizle borç vermiş bir alacaklının yaptığı zalimlikler sonucunda lüzumlu görüldü. *Gaius Publius* adında bir genç babasının borcu yüzünden *Lucius Papirius*'a kendisini teslim etmişti. Borçlusunun gençliği

---

117 Lisa Marie Mignone, *The Republican Aventine and Rome's Social Order* (1. Bası, University of Michigan Press 2016) 20.

118 Eşref Küçük, 'Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: "Provocatio ad populum" ve "Tribunus plebis"' (2015) 5 (1) HÜHFD 127, 129; Roby (n 13) 297.

119 Bu kanunun ne zaman düzenlendiği konusunda hem tarihi kaynaklarda hem de modern Romanistler arasında bir görüş birliği yoktur. *Livius*'a göre kanun, M.Ö. 346, M.Ö. 333 ve M.Ö. 326'da 3 kez *consul* seçilen *Gaius Poetelius Libo Visulus*'un 3. *consul*'lüğü döneminde yani M.Ö. 326 yılında düzenlenmiştir. Dönemin bir diğer *consul*'ü de *Lucius Papirius Cursor* olduğu için bu düzenleme, *Livius*'a göre *Lex Poetelia Papiria* olarak adlandırılmakdır. *Livius, AUC 7.27.5; 8.23.17; 8.28.2; 9.28.2*. Fakat *Varro*'ya göre *Lex Poetelia*, *Gaius Poetelius*'un aynı isimdeki oğlunun M.Ö. 313'de *dictator* ilan edildiği sene hazırlanmıştır. *Varro DLL 7.105.* Dolayısıyla *Varro*'ya göre kanunun adı sadece *Lex Poetelia* iken *Livius*'a göre kanun, o senenin diğer bir *consul*'ü olan *Lucius Papirius Cursor*'un da ismini taşıdığından dolayı *Lex Poetelia Papiria* adını taşımaktadır. Doktrindeki hâkim görüş de kanunun adının *Lex Poetelia Papiria* olduğu ve M.Ö. 326 yılında yürürlüğe girdiği yönündedir. André Magdelain, 'La loi Poetelia Papiria et la loi Iulia de pecuniis mutuis' iç Ecole française de Rome (ed), *Ius Imperium Auctoritas* (Publications de l'École française de Rome 1990) 707; Girard (n 5) 493; Westrup (n 22) 4; Giraud, *Nexi* (n 5) 122. Ayrıca bkz Özyıldırım (n 30) 48 dn 181; Atak (n 1) 32 dn 139.

120 "*Eo anno plebi Romanae velut aliud initium libertatis factum est quod necti desierunt; mutatum autem ius ob unius feneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papirius is fuit, cui cum se C. Publilius ob aes alienum paternum nexum dedisset, quae aetas formaque misericordiam elicere poterant, ad libidinem et contumeliam animum accenderunt. [ut] florem aetatis eius fructum adventicium crediti ratus, primo perlicere adulescentem sermone incesto est conatus; dein, postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare atque identidem admonere fortunae; postremo, cum ingenuitatis magis quam praesentis condicionis memorem videret, nudari iubet verberaque adferri. Quibus laceratus iuvenis cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemque conquerens feneratoris, ingens vis hominum cum aetatis miseratione atque indignitate iniuriae accensa, tum suae condicionis liberumque suorum respectu, in forum atque inde agmine facto ad curiam concurrit; et cum consules tumultu repentino coacti senatum vocarent, introeuntibus in curiam patribus laceratum iuvenis tergum procumbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam unius ingens vinculum fidei iussique consules ferre ad populum ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec poenam lueret in compedibus aut in neruo teneretur; pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti, cautumque in posterum ne necterentur."*

ve güzelliği alacaklının merhamet ve şefkat duygularını harekete geçirebilirdi. Ancak bunun yerine ruhu, küçük düşürme ve şehvetle doldu. İlk olarak borçlusunu, sözleriyle ikna etmeye çalıştı. Fakat bunun işe yaramayacağını anladıktan sonra tehditlere ve ona durumunu ısrarla hatırlatmalara başladı. Son noktadaysa gencin şerefli bir aileden gelmesine büyük önem verdiğini fark etmesinin ardından elbiselerini çıkartarak onu kamçıladı. Sopa ve kamçılardan dolayı her tarafı yara bere içinde kalan oğlan, alacaklısının şehvet düşkünlüğü ve zalimliğini haykırarak kendisini ağlayarak caddeye attı. Yaşı çok genç olan bu çocuğun yaşadığı utanç verici tacizlerden dolayı acıma ve nefret duygularıyla yanıp tutuşan kalabalık, bu durumun kendi veya çocuklarının başına gelebileceğini de göz önüne alarak *Forum*'a yürüdü. Daha sonra burada bulunan insanları da arkasına katan kalabalık muazzam bir grup halinde *Curia*'ya doluştu. Böylece *consul*'lerden bir kanun tasarısı hazırlamaları ve bunun derhal yürürlüğe konulması talep edildi. Bu kanun tasarısına göre bazı suçları işleyen kişiler haricinde, bundan sonra hiç kimse zincire vurulmayacak veya hapsedilemeyecekti. Alacaklılar, para ödüncü almış borçlunun şahsına değil mallarına el koyacaktı. Ayrıca mevcut *nexum* borçluları hapis durumundan kurtuldular ve bundan sonra da *nexum*'dan kimsenin hapsedilmemesi emredildi."

Kaynaklarda *Lex Poetelia Papiria* ile ilgili tüm metinler[121] birlikte değerlendirildiğinde bu kanunla birlikte borçlular lehine 5 farklı düzenlemenin getirildiği görülmektedir.

1) İlk olarak *Lex Poetelia Papiria* ile kişilerin borçlarından dolayı mutlaka şahıs ile sorumlu olacaklarına dair uygulamaya, malvarlığı ile de sorumlu olunabileceği şeklinde bir alternatif getirilmiştir[122]. Her ne kadar *Livius* tarafından bu kanunla birlikte borçluların şahsına el konulmasının ortadan kaldırıldığı sonucu aktarılsa da *Livius*'un bir hukukçu olmayıp tarihçi olmasından dolayı getirilen düzenlemeyi yanlış bir biçimde yorumladığı anlaşılmaktadır[123]. Nitekim *Lex Poetelia Papiria*, *Livius*'un aktardığının aksine tamamen şahıs ile sorumluluğu kaldırıp yerine malvarlığı ile sorumluluğu getirmemiş, sadece borçlunun aynı zamanda malvarlığı ile de sorumlu olabilmesinin önünü açmıştır[124]. Dolayısıyla kanunun bu konu hakkında getirdiği düzenleme ancak şahıs ile sorumluluğun giderek azalmasının ve malvarlığı ile sorumlu olmaya geçişte önemli bir aşamanın başlangıcı olarak yorumlanabilir[125].

2) İkinci olarak bu kanunla birlikte, yaşanılan istismarlar da göz önüne alınarak bazı suçları işleyen kişiler hariç olmak üzere tüm borçluların *addictus* veya *nexus* olması fark etmeksizin boyunlarına, ayaklarına veya ellerine zincir vurulması yasaklanmıştır[126].

---

121 *Dionysius, Ant. Rom. 16.9*; *Valerius, Fact. Mem. 6.1.9*; *Varro, DLL 7.105*; *Cicero, Rep. 2.34*; *Livius, AUC 8.28.*

122 Muirhead (n 5) 153.

123 Magdelain (n 119) 708.

124 Karadeniz Çelebican (n 86) 78; Muirhead (n 5) 153. Rado, 'Cebri İcra' (n 86) 237-238. Çok daha sonraki dönemlere ait kaynaklarda dahi borçluların bazı durumlarda borçları dolayısıyla hapsedildiklerine rastlanmaktadır. Bkz *Dig. 42.1.34*.

125 Nitekim ancak M.Ö. 17'de yürürlüğe giren *Lex Iulia* adlı kanun ile *bonorum cessio* şeklinde malvarlığı ile sorumluluğun hukuken kural haline dönüştüğü bilinmektedir. Magdelain (n 119) 710; Rado, 'Cebri İcra' (n 86) 238.

126 Roby (n 13) 310; Silver (n 1) 236; Atak (n 1) 32 dn 139; Petit (n 5) 278; Obenchain (n 21) 177.

3) Bu kanunun getirdiği bir diğer düzenleme ise hâlihazırda *nexum* borçlusu olan kişilerin serbest bırakılmasıdır[127]. Fakat *Varro*'nun aktardığına göre *Lex Poetelia Papiria* ile sadece dini niteliği çok ağır basan bir yemini edebilen *nexus*'ların serbest bırakılması söz konusu olmuştur[128].

4) *Lex Poetelia Papiria*'nın getirdiği bir diğer yenilik ise *addictus* durumundaki borçlularla alakalıdır. Öncelikle bu kanunun sadece *nexum* borçlularına yönelik bir düzenleme olmadığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim *pleb*'ler arasında *nexus*'lar kadar *addictus* statüsünde olan kişiler de yaygındır. *Lex Poetelia Papiria, pleb*'lerin bu döneme kadar olan tüm mücadelelerinin bir sonucu olarak hem *nexus* hem de *addictus* statüsündeki borçluların durumlarına iyileştirmeler getirmiştir[129]. Dolayısıyla kanun ayrıca, *addictus* durumundaki kişilerin 60 gün içerisinde borç ödenmezse öldürülmesi, *Tiber* nehri ötesinde köle olarak satılması veya alacaklıların birden çok olması halinde borçlunun parçalanması ihtimallerini de ortadan kaldırmıştır[130]. Bu tarihten sonra hakkında mahkûmiyet kararı bulunup alacaklısına teslim edilen *addictus*'lar 60 günlük süre kısıtlaması olmaksızın borcunu çalışarak ödeme imkânına sahip olmuştur[131]. Dolayısıyla *Lex Poetelia Papiria*'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte borçlarını ödeyemeyen *addictus*'lar ve *nexus*'ların maruz kaldıkları hukuki sonuçlar arasında herhangi bir fark kalmamıştır.

5) *Lex Poatelia Papiria*'nın en önemli sonucu ise *nexum* ödüncünden doğan doğrudan icrailik unsurunun ortadan kaldırılmasıdır. Ancak *Livius*'un belirttiğinin aksine *nexum* bu kanunla birlikte tamamen ortadan kalkmamıştır[132]. Getirilen bu düzenleme ile birlikte yalnızca alacaklının mahkûmiyet kararına

127 Giraud, *Nexi* (n 5) 120.

128 Bkz *Varro*, *DLL 7.105* "*Omnes qui Bonam Copiam iurarunt, ne essent nexi dissoluti."* ("Güzel *Opis* üzerine yemin eden tüm *nexus*'lar serbest bırakıldı.") *Varro*'nun aktardığı bu metinden, *nexus*'ların serbest kalabilmeleri için bereket tanrıçası olarak kabul edilen *Opis*'i şahit göstererek bir yemin etmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Silver (n 1) 236. Fakat yeminin içeriği tam olarak belirli olmadığından dolayı bu konuda 3 farklı görüş ileri sürülmüştür. Bazı yazarlara göre sadece ödeme gücü olduğuna ve serbest kaldıktan sonra borcunu ödeyeceğine dair yemin eden *nexus*'ların kurtulması mümkündür. Huschke (n 5) 149. Başka bir görüşe göre ise borcunu hiçbir şekilde ödeyemeyecek durumda olduğuna dair yemin eden *nexus*'ların serbest bırakılması söz konusu olmuştur. Dolayısıyla *nexus*'un, serbest kalabilmesi için alacaklısına hizmet ettiği süre boyunca elinden geleni yaptığına, daha iyisini yapamayacağına ve borcunu başka hiçbir şekilde ödeyemeyeceğine dair yemin etmesi gerekmektedir. Muirhead (n 5) 154; Macqueron (n 2) 16-17. Son görüşe göre ise de sadece tüm mallarını, değerine bakılmaksızın alacaklısına derhal devredebileceğine dair yemin eden *nexus*'lar serbest bırakılmıştır. Girard (n 5) 1063 dn 2; Giraud, *Nexi* (n 5) 120. *Bonam Copiam*'ın kökeni ve kelimenin geçtiği benzer tarihi metinlerle ilgili değerlendirmeler ve ayrıntılı bilgi için bkz Magdelain (n 119) 708.

129 Muirhead (n 5) 154.

130 Girard (n 5) 1000.

131 Westrup (n 22) 4; Girard (n 5) 1000; Walton (n 19) 199; Karadeniz Çelebican (n 86) 328; Macqueron (n 2) 17-18; Rado, 'Cebri İcra' (n 86) 237. Aslında *Lex Poetelia Papiria* ile ilgili elimize ulaşan tarihi metinlerde kanunun açıkça ölüm, köle olarak satılma veya parçalara ayrılma cezalarını kaldırdığına dair bir hüküm yoktur. Ancak doktrindeki hâkim görüş bu sonuçları ortadan kaldıran kanunun *Lex Poetelia Papiria* olduğu yönündedir. Macqueron (n 2) 17; Muirhead (n 5) 154. Nitekim *Quintilianus, Declamationes Minores* adlı eserinde birçok defa tarihini tam olarak bilemediği eski bir kanunun *addictus*'ların durumunu düzelttiğini ve bu kişilerin borçlarını ödeyememeleri halinde artık yalnızca alacaklılarına hizmet etmek zorunda olduğunu belirtmiştir. Bkz *Quintilianus, Decl. 311 "Quid enim lex dicit? Addictus, donec solverit, serviat."* ("Kanun ne söylüyor? *Addictus*, ödeyene kadar hizmet eder.") Latince metin ve İngilizce tercüme için bkz Quintilianus, *The Lesser Declamations, vol I* (D. R. Shackleton Bailey çev, Harvard University Press, 2006).

132 Girard (n 5) 493-1000; Macqueron (n 2) 16; von Lübtow (n 7) 255; Kaser (n 52) 203.

gerek olmaksızın doğrudan *manus iniectio* yöntemiyle icra aşamasına geçebilmesi imkânı ortadan kaldırılmıştır[133]. Dolayısıyla *nexum* bu kanunla birlikte en önemli özelliği olan doğrudan icrailik unsurunu kaybetmiştir.

Sonuç olarak bu kanunla birlikte hem *addictus*'ların hem de *nexus*'ların durumlarında birçok iyileştirmeler öngörülmüştür. Bu noktada *Lex Poetelia Papiria*, *nexum* işleminin kendisini değil; fakat alacaklıların bu işlemi tercih etmesindeki yegâne sebep olan doğrudan icrailik niteliğini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca *addictus*'ların da XII Levha Kanunu'nun öngördüğü acımasız sonuçlardan kurtarılması ve kişinin sadece alacaklısının hizmetinde geçici bir süre çalışmakla borcunu ifa etmiş sayılacağı kuralının getirilmesi *nexum*'un borçlular açısından tercih edilme sebebini de sona erdirmiştir. Bu şekilde hem ödünç vermek hem de almak isteyen tarafın, işlemi tercih etmesine yol açan sebeplerin ortadan kalkmasıyla birlikte *nexum* tüm avantajlarını yitirmiş ve uygulamada yerini *stipulatio* ve *mutuum*'a bırakarak zaman içerisinde tamamen ortadan kaybolmuştur[134].

Değerlendirme ve Sonuç

Çalışmamızın çeşitli yerlerinde detaylı bir biçimde ele alındığı üzere doktrinde, *nexum* işleminin tanımı, şekli veya hukuki sonuçları hakkında herhangi bir görüş birliği bulunmamaktadır. *Nexum*'un içeriği ile ilgili olan tüm bu başlıklar hakkında birçok Romanist tarafından farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ancak ileri sürülen tüm farklı görüşlerin içerisinden 1846 yılında Huschke'nin ve 1901 yılında Mitteis'in ortaya koyduğu *nexum* teorileri zaman içerisinde farklı yazarlar tarafından desteklenmiş, geliştirilmiş ve işlem hakkında bu iki yazarın görüşleri çerçevesinde doktrinde iki ayrı zıt teori büyük önem kazanmıştır.

Huschke'nin teorisine göre *nexum*, *per aes et libram* usulü içerisinde gerçekleştirilen ve kararlaştırılan tarihte geri ödemenin yapılmaması durumunda borçluya karşı doğrudan doğruya icra aşamasına geçilmesine yol açan özel bir ödünç sözleşmesidir. İşlemin *per aes et libram* usulü içerisinde, toplumun bizzat kendisini temsil eden 5 farklı tanık ve ödünç verilecek miktarı tartmakla görevli *libripens*'in huzurunda çeşitli dini kalıpların beyan edilmesiyle birlikte yapılması, *nexum*'a doğrudan icra edilebilme kudreti kazandırmaktadır. Bu sebeple alacaklının, borçlusu hakkında herhangi bir mahkûmiyet kararı almasına gerek olmaksızın doğrudan icra aşamasına geçmesi mümkündür. Ancak Huschke'nin, *nexus*'ların da, hakkında mahkûmiyet kararı bulunan; fakat borcunu yine de ödeyemeyen *addictus*'ların durumunda olduğu gibi XII Levha Kanunu'nda öngörülen ölüm, köle olarak satılma veya parçalara ayrılma gibi cezalara maruz kalabileceğini ileri sürmesi kanaatimizce teorisinin en eksik kısmını oluşturmaktadır.

133 MacCormack (n 5) 354; Obenchain (n 21) 177.

134 Macqueron (n 2) 18; Kaser (n 52) 203; Walton (n 19) 198; Silver (n 1) 236-238 vd; von Lübtow (n 7) 255.

Mitteis'in teorisine göre ise *pleb*'lerin birçok istismar yaşamasına sebep olan *nexum* işlemi aslında kişinin kendisi üzerindeki hâkimiyetini geçici süreliğine alacaklısına devrettiği bir *mancipatio* işlemidir. Ancak yazara göre bu *mancipatio* işlemi, borçlunun, adı yine *nexum* olan bir ödünç sözleşmesiyle borç altına girmesi ve borcunu ödeyemeyecek durumda olduğunu anlaması üzerine gerçekleştirilmektedir. Borç ve sorumluluk doğuran işlemlerin Eski Hukuk Dönemi'nde birbirinden tamamen farklı olabileceği varsayımından etkilenen Mitteis bu şekilde Roma Hukuku'nda iki farklı *nexum* işleminin mevcut olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre; ilk olarak taraflar arasında olağan bir borç gibi *legis actio sacramentum in personam* davası ile takip edilebilen *nexum* ödüncü işlemi yapılmaktadır. Fakat bu dava sonucunda XII Levha Kanunu'nun acımasız hükümleriyle karşı karşıya kalma ihtimali bulunan çaresiz borçlular, ilk *nexum* işleminde alınan ödüncü kararlaştırılan günde ödeyemeyeceklerini düşündüklerinde gönüllü olarak farklı nitelikte ikinci bir *nexum* işlemini yapmayı tercih etmiştir. Bu ikinci *nexum* ise *pleb*'lerin asıl acı ve istismar sebebi olarak gördüğü, borçlunun borcuna karşılık alacaklının hâkimiyetine girmeyi ve ona geçici bir süre köle gibi hizmet etmeyi vadettiği *mancipatio* işlemidir. Dolayısıyla buna göre *mancipatio* niteliği bulunan ikinci *nexum* işlemini yapmayı tercih eden borçlular XII Levha Kanunu'nda öngörülen acımasız cezalardan kurtulmakta ve alacaklıya yalnızca hizmetlerini sunarak borcunu ödeyebilmektedir. Bu teori de her ne kadar birbirinden farklı iki *nexum* işlemi ve özgür bir Roma vatandaşının kendisini *mancipatio* yoluyla alacaklısına devretmesi gibi çelişkili ve eleştiriye açık fikirler içerse de işlemin borçlular tarafından XII Levha Kanunu'ndaki acımasız hükümlerden kurtulabilmek amacıyla tercih edildiğini ileri sürmesi bakımından olası bir noktaya işaret etmektedir. Kanaatimizce bu aşamada doktrinde *nexum* hakkında ileri sürülmüş bu iki temel teorinin bazı yazarların denediği şekilde birbiriyle harmanlanması ve bu şekilde bir sonuca ulaşılması gerekmektedir.

Teknik anlamıyla *nexum*, Huschke'nin ileri sürdüğü gibi terazi ve maden külçesi kullanılarak *mancipatio*'dan farklı tek bir işlem içerisinde yapılan ve ödemenin zamanında yapılmaması üzerine borçluya karşı doğrudan doğruya icra aşamasına geçilmesine izin veren bir ödünç sözleşmesidir. Ancak bu ödüncün borçlular açısından tercih edilmesinin temel sebebi de Mitteis'in ileri sürdüğü gibi XII Levha Kanunu'nun hükümlerinden kaçınabilme amacıdır. Bu aşamada XII Levha Kanunu'ndaki borçların icrasıyla ilgili hükümlerde yer alan *aes confessum* (maden külçesi borcunu ikrar) ifadesi önem arz etmektedir. Metinde geçen 'maden külçesi borcunu ikrar edenler' (*aeris confessi*) ifadesiyle kamu görevlisi olma ihtimali yüksek terazi tutucusu (*libripens*) ve 5 tanık önünde, alacaklı tarafından *damnatus* ilan edilen *nexum* borçlularının da kast edilmiş olması oldukça muhtemeldir. Dolayısıyla *nexum* borçlularının da hakkında mahkûmiyet kararı alınmış *iudicatus* borçlularının durumunda olduğu gibi belirlenen tarihte ifayı gerçekleştirememesi halinde borcunu ödemek için 30 günlük süresi bulunmaktadır. Bu süre içerisinde de borç ödenmezse

alacaklının, *manus iniectio* aşamasına geçerek *nexus*'un kendisine teslim edilmesini istemesi mümkündür. XII Levha Kanunu'ndaki buraya kadar olan kısımlar hem *nexus* hem de *iudicatus*'lar için ortaktır. Ancak kanunun ilgili metninin devam eden hükümlerinde (*ni iudicatum facit* ifadesinden itibaren) *nexum* ile ilgili hükümler de sona ermekte ve dolayısıyla *nexus*'ların *addictus*'larda olduğu gibi ölüm, köle olarak satılma veya parçalara ayrılma gibi cezalara maruz kalmadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak *nexum*'u, Huschke ve Mitteis'in teorilerindeki olası yönleri ele alarak şu şekilde tanımlamak mümkündür. *Nexum*, tarafların ve çeşitli tanıkların işlem sırasında hazır bulunduğu, işlemin aleni ve mistik yapısından dolayı doğrudan doğruya icraya geçilmesine imkân sağlayan özel bir ödünç sözleşmesidir. İşlemin nev'i şahsına münhasır yapısından dolayı *nexum* borçlularının hakkında mahkûmiyet kararı bulunan *addictus*'lardan farklı olarak XII Levha Kanunu'ndaki acımasız hükümlere maruz kalmadığı ve borçluların belirlenen tarihte borcunu ödeyememesi halinde alacaklıya sadece geçici bir süre hizmet etmekle yükümlü olduğu kabul edilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

Atak AS, 'Roma Hukukunda Tüketim Ödüncü Sözleşmesi (Karz Akdi-*Mutuum*)' (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi 2015).

Basman T, 'Gaius ve Institutiones'lerden Bazı Parçalar' (1938) 4 (16) İÜHFM 661-672.

Bernard S, 'Debt, Land, and Labor in the Early Republican Economy' (2016) 70 (3/4) Phoenix 317-338.

Buckland WW, *A Manual of Roman Private Law* (2. Bası, Cambridge University Press 1953). [*Roman Private Law*]

Buckland WW, *Elementary Principles of Roman Law* (1. Bası, Cambridge University Press 1912).

Buckler HW, *The Origin and History of Contract in Roman Law: Down to the End of the Republican Period* (1. Bası, C.J. Clay and Sons 1895).

Christiansen, *Die Wissenschaft der römischen Rechtsgeschichte im Grundrisse, Cilt I* (1. Bası, Verlag Johann Friedrich Hammerich 1838).

Cornil G, *Ancien droit romain: le problème des origines* (Recueil Sirey 1930).

De Zulueta F, 'Recent Controversy About Nexum' (1913) 29 (2) LQR 137-153.

Di Marzo S, *Roma Hukuku* (Ziya Umur çev, 2. Bası, Sulfi Garan Matbaası 1959).

Du Plessis PJ, *Borkowski's Textbook on Roman Law* (5. Bası, Oxford University Press 2015).

Erdoğmuş B, *Roma Borçlar Hukuku Dersleri* (2. Bası, Der Yayınları 2021).

Eren S, 'Satış Sözleşmesinin Tarihsel Kökleri' (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi 2018).

Girard PF, *Manuel élémentaire de droit romain* (6. Bası, Arthur-Rousseau 1918).

Giraud C, *Des "nexi", ou De la condition des débiteurs chez les romains* (1. Bası, Firmin-Didot Frères 1847). [*Nexi*]

Giraud C, *Recherches sur le droit de propriété chez les Romains, sous la république et sous l'empire*, *Cilt I* (1. Bası A Aix chez Aubin 1838).

Huschke E, *Ueber das Recht des Nexum und das alte römische Schuldrecht. Eine rechtshistorische Untersuchung* (1. Bası, Gebauer 1846).

Jhering R, *L'esprit du droit romain dans les diverses phases de son développement*, *vol III* (3. Bası, A. Marescq Aîné 1877).

Jolowicz HF ve Nicholas B, *A Historical Introduction to the Study of Roman Law* (3. Bası, Cambridge University Press 1972).

Karadeniz Çelebican Ö, *Roma Hukuku: Tarihi Kaynaklar – Genel Kavramlar – Kişiler Hukuku – Hakların Korunması* (18. Bası, Turhan 2020).

Kaser M, *Roman Private Law* (Rolf Dannenbring çev, 4. Bası, Gutenberg Book Printers 1984).

Kleijwegt M, 'Debt Bondage and Chattel Slavery in Early Rome' iç Alessandro Stanziani ve Gwyn Campbell (edr), *Debt and Slavery in the Mediterranean and Atlantic Worlds* (Pickering & Chatto 2013) 29-37.

Koschaker P ve Ayiter K, *Modern Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları* (2. Bası, Sevinç Matbaası 1977).

Kübler B, 'Kritische Bemerkungen zum Nexum' (1904) 24 (1) ZSS 254-283.

Küçük E, 'Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: "Provocatio ad populum" ve "Tribunus plebis"' (2015) 5 (1) HÜHFD 127-144.

Lenel O, 'Das Nexum' (1902) 23 ZSS 84-100.

Lévy-Bruhl H, 'Roma Hukukunda Hukuki Muameleye Dair' (Türkan Basman çev, 1940) 6 (2-3) İÜHFM 589-597.

Lévy-Bruhl H, 'The Act per aes et Libram' (1944) 60 (1) LQR 51-62. ['Per aes et libram']

MacCormack G, 'Nexi, Iudicati and Addicti in Livy' 2013 (1967) 84 (1) ZSS 350-355.

Macqueron J, *Histoire des obligations: Le droit romain*, *Cilt I* (1. Bası, Publications du Centre d'histoire institutionnelle et économique de l'antiquité romaine 1971).

Magdelain A, 'La loi Poetelia Papiria et la loi Iulia de pecuniis mutuis' iç Ecole française de Rome (ed), *Ius Imperium Auctoritas* (Publications de l'École française de Rome 1990) 707-711.

Mignone LM, *The Republican Aventine and Rome's Social Order* (1. Bası, University of Michigan Press 2016).

Mitteis L, 'Ueber das Nexum' (1901) 22 (1) ZSS 96-125. ['Nexum']

Mitteis L, *Über die Herkunft der Stipulation: Eine Hypothese* (Nabu 1921).

Mommsen T, 'Nexum' (1902) 23 (1) ZSS 348-355.

Muirhead J, *Historical Introduction to the Private Law of Rome* (2. Bası, Adam and Charles Black 1899).

Niebuhr BG, *The History of Rome, vol I* (Julius Charles Hare ve Connop Thirlwall çev, 1. Bası, Thomas Wardle 1828).

Obenchain R, 'Roman Law of Bankrupcy' (1928) 3(4) Notre Dame Law Review 169-180.

Özbay ÜV, *Roma Hukukunda ve Türk Hukukunda Tüketim Ödüncü (Karz) Sözleşmesi* (1. Bası, Yetkin 2018).

Özyıldırım MM, 'Roma Hukukunda İbra İşlemi (*Acceptilatio*) ve Alacağı Talep Etmeme Taahhüdü (*Pactum De Non Petendo*)' (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi 2021).

Petit E, *Traité élémentaire de droit romain, contenant le développement historique et l'exposé général des principes de la législation romaine, depuis l'origine de Rome jusqu'à l'empereur Justinien* (Librairie Arthur Rousseau 1903).

Rado T, 'Roma Hukukunda Cebri İcra Usullerinin İnkişafı' (1944) 10 (1-2) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 229-240. ['Cebri İcra']

Rado T, *Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku* (16. Bası, Filiz 2021). [*Borçlar Hukuku*]

Roby HJ, *Roman Private Law in the Times of Cicero and of the Antonines, Cilt II* (1. Bası, Cambridge University Press 1902).

Schwarz A, *Borçlar Hukuku Dersleri, Cilt I* (Bülent Davran çev, Kardeşler Basımevi 1948).

Senn F, 'Le Nexum contrat de prêt du très ancien droit romain' (1905) 29 (1) NRH 49-95.

Silver M, 'The Nexum Contract as a Strange Artifice' (2012) 59 RIDA 217-238.

Sohm R, *The Institutes of Roman Law* (James Crawford çev, 1. Bası, Clarendon Press 1892).

Tahiroğlu B, *Roma Borçlar Hukuku* (Der Yayınları 2021).

Tekin O, Eskiçağda Para-Antik Nümismatiğe Giriş (4. Bası, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları 2000).

Twiss T, *An epitome of Niebuhr's history of Rome* (1. Bası, D.A Talboys 1836).

Umur Z, *Roma Hukuku Lügatı* (1. Bası, Fakülteler Matbaası 1975). [*Lügat*]

Umur Z, *Roma Hukuku: Tarihi Giriş – Kaynaklar – Umumi Mefhumlar – Hakların Himayesi* (Fakülteler Matbaası 1974). [*Roma Hukuku*]

von Gierke O, *Schuld und Haftung im älteren Deutschen Recht* (Verlag von M. & H. Marcus 1910).

von Lübtow U, 'Das altrömische nexum als Geiselschaft' (1936) 56 (1) ZSS 239-255.

Walton FP, *Historical Introduction to the Roman Law* (4. Bası, W. Green and Son Limited 1920).

Westrup CW, 'Notes sur la "sponsio" et le "nexum" dans l'ancien droit romain. Le nouveau fragment des Institutes de Gaius.' (1947) 31 (2) KDVS HTM 1-28.

ANTİK KAYNAKLAR

Cicero MT, *On the Republic, On the Laws* (Clinton W. Keyes çev, Harvard University Press 1928). [Rep.]

Dionysius, *Roman Antiquities, vol IV: Books 6.49-7* (Earnest Cary çev, Harvard University Press 1943). [Ant. Rom.]

Dionysius, *Roman Antiquities, vol VII: Books 11-20* (Earnest Cary çev, Harvard University Press 1950). [Ant. Rom.]

Festus SP, *De la signification des mots* (A. Savagner çev/ C.L.F. Panckoucke ed, Bibliotheque Latine-Francaise Collection des Classiques Latins 1846). [Verb. Sig.]

Gaius, *Institutes* (Julien Reinach çev, 2. Bası, Les Belles Lettres 1965). [Ins.]

Gaius, *Institutes of Roman Law* (Edward Poste çev, 4. Bası, Clarendon Press 1904). [Ins.]

Livius T, *History of Rome, vol III: Books 5-7* (B. O. Foster çev, Harvard University Press 1924). [AUC]

Livius T, *History of Rome, vol IV: Books 8-10* (B. O. Foster çev, Harvard University Press 1926). [AUC]

Livius T, *History of Rome*, *vol I: Books 1-2* (B. O. Foster çev, Harvard University Press 1919. [AUC]

Livius T, *Roma Tarihi, Kitap VII-IX-X* (Sabahat Şenbark çev, Arkeoloji ve Sanat Yayınları 1999). [AUC]

Lucilius, *Remains of Old Latin, vol III: The Twelve Tables* (E. H. Warmington çev, Harvard University Press 1938).

Maximus V, *Memorable Doings and Sayings, vol II: Books 6-9*. (D. R. Shackleton Bailey çev, Harvard University Press 2000). [Fact. Mem.]

Mommsen T ve Krueger P (edr), *Digesta Iustiniani Augusti, vol I-II* (Weidmann 1870). [Dig.]

Quintilianus, *The Lesser Declamations*, *vol I* (D. R. Shackleton Bailey çev, Harvard University Press, 2006. [Decl.]

Varro MT, *On the Latin Language, vol I: Books 5-7* (Roland G. Kent çev, Harvard University Press 1938). [DLL]

Watson A (ed), *Digesta Iustiniani, vol 1-4* (Alan Watson çev, University of Pennsylvania Press 1998). [Dig.]